

Danışmendliler'den Cumhuriyet'e: Niksar'da Tasavvufî Hareketler ve Kurumsal Miras

 Yunus Yangın^{a*}

Özet

Niksar, Danışmendliler'in başkenti oluşu ve Anadolu'nun ilk medresesine ev sahipliği yapmasıyla mânevî miras açısından önemli bir merkez olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, 14. yüzyılda Ahî Pehlivan (ö.723/1323) ile başlayan ve 20. yüzyılda Hacı Ahmet Niksârî'ye (ö.1354/1935) uzanan tasavvufî geleneğin Niksar'daki tarihsel seyrini, kurumsal yapılarını ve toplumsal etkilerini analiz etmektedir. Arşiv belgeleri, vakıf kayıtları ve alan araştırmaları ışığında, tasavvufî kurumların bölgenin İslamlaşması, imarı ve sosyo-ekonomik dinamikleri üzerindeki rolü ele alınmıştır. Niksar'daki tekke ve zâviyeler, Anadolu'nun fetih ve iskân sürecinde aktif bir işlev üstlenmiş, dervişler hem mânevî liderlik hem de toplumsal dayanışma aracılığıyla devlet ve halk nezdinde destek görmekteydi. Ahî Pehlivan'ın kurduğu Dârü's-Sulehâ gibi kompleksler, medrese, zâviye ve sosyal tesisleri bir araya getirerek eğitim, ekonomi ve hayır hizmetlerini bütünleştirmekteydi. Öte yandan, Moğol istilası ve doğal afetler gibi tarihsel kriz dönemlerinde bu kurumlar, halkın maddi ve mânevî ihtiyaçlarına cevap veren birer sığınak işlevi görmekteydi. Çalışmada, Niksar mutasavvıflarının etki alanının yalnızca yerel değil, Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerine kadar genişlediği ortaya konulmuştur. Özellikle Hacı Ahmet Niksârî'nin Nakşibendî-Hâlidî geleneği çerçevesinde yürüttüğü irşad faaliyetleri, Milli Mücadele döneminde Kuvâ-yı Millîye'ye verdiği destekle somutlaşmıştır. Ancak, tekke ve zâviyelerin çoğunun deprem ve sel gibi afetler nedeniyle günümüze ulaşamadığı tespit edilmiştir. Buna karşın Yağlıbasan Medresesi, Ulu Cami ve Çilehâne Cami gibi yapılar, bölgenin tasavvufî geçmişine dair somut izler taşımaktadır. Sözlü tarih çalışmaları ve Hacı Ahmet Niksârî'nin torunu Mehmet Atalay Karahan ile yapılan mülakat, mutasavvıfların gündelik hayatlarına, eğitim anlayışlarına ve toplumsal etkilerine dair özgün veriler sunmaktadır. Sonuç olarak, Niksar'ın mânevî mirası, Anadolu tasavvuf tarihinin şekillenmesinde kilit bir rol oynamış olup, bu mirasın akademik araştırmalarla daha kapsamlı incelenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Zâviye, Niksar, Ahiler, Hacı Ahmet Niksârî

From the Danishmendids to the Republic: Şûfî Movements and Institutional Legacy in Niksar

Abstract

Niksar stands out as an important center in terms of spiritual heritage as the capital of the Danishmendids and home to the first madrasah in Anatolia. This study analyzes the historical course, institutional structures, and social effects of the Şûfî tradition in Niksar, starting with Ahî Pehlivan (d. 723/1323) in the 14th century and extending to Hacı Ahmet Niksârî (d.1354/1935) in the 20th century. In light of archival documents, foundation records, and field research, the role of Şûfî institutions in the region's Islamization, reconstruction, and socioeconomic dynamics is discussed.

^aYüksek Lisans Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı/Master Student, Gaziosmanpaşa University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Şüfi sm, Tokat, Türkiye

*İletişim/Contact:

yunus.yangin9424@gop.edu.tr

Geliş Tarihi/ Date Received: 11/11/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 28/03/2025

Yayın Tarihi/ Date Published: 31/03/2025

Atıf/Cite: Yangın, Yunus.

"Danışmendliler'den Cumhuriyet'e: Niksar'da Tasavvufî Hareketler ve Kurumsal Miras". *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Mart 2025), 122-148.

Web:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuifd>

<mailto:ilafdergi@kastamonu.edu.tr>

The content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial No Derivatives 4.0 International License.

The lodges and dervishes in Niksar assumed an active function during the conquest and settlement of Anatolia, and the state and the people supported dervishes through both spiritual leadership and social solidarity. Complexes such as the Dârü's-Sulehâ founded by Āhî Pehlivan, integrated education, economy, and charity services by bringing together madrasahs, lodges, and social facilities. On the other hand, in times of historical crisis, such as the Mongol invasion and natural disasters, these institutions functioned as shelters that responded to the material and spiritual needs of the people. The study reveals that the sphere of influence of Niksar Şūfîs was not only local but also extended to the Black Sea and Central Anatolia regions. In particular, Hacı Ahmet Niksârî's preaching activities within the framework of the Naqshbandî -Hâlidî tradition were concretized with his support for the Quvâ-yı Milliye during the National Struggle. However, it has been determined that most of the lodges and dervish lodges have not survived to the present day due to earthquakes and floods. However, structures such as the Yağbasan Madrasah, the Great Mosque, and the Chilhâne Mosque bear concrete traces of the Şūfî past of the region. Oral history studies and an interview with Mehmet Atalay Karahan, the grandson of Hacı Ahmet Niksârî, provide unique data on the daily lives of Şūfîs, their understanding of education, and their social impact. In conclusion, it is emphasized that the spiritual heritage of Niksar has played a key role in shaping the history of Şūfîsm in Anatolia and that this heritage should be examined more comprehensively through academic research.

Keywords: Şūfîsm, Zâviye, Niksar, Āhîs, Hodja Ahmed Niksârî

Giriş

Anadolu coğrafyasında 1071 Malazgirt Zaferi sonrası tarikatlar, halk tarafından destek görmüş ve fetihlerle birlikte bölgeye yayılma imkânı bulmuştur. Bu süreçte Niksar gibi önemli merkezlerde kurulan tekke ve zâviyeler, hem mânevî hem de sosyal hayatın şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Türkmen aşiretlerin Anadolu'daki göç güzergahlarında kurulan tekke ve zâviyeler, Müslümanların yerleşik hayata geçmesini kolaylaştırmıştır. Anadolu'nun kuş uçmaz, kervan geçmez yerlerinde yerleşimi sağlamış, nüfusu arttırmıştır. Böylece zâviye, tekke, medrese veya cami merkezli şehir ve köy yapılanmaları meydana gelmiştir. Zâviyelerdeki mutasavvıflar, savaş, kıtlık, doğal âfet gibi toplumsal sorunlara çözümler üreterek bölge insanına maddî ve mânevî destek vermişlerdir. Tekke ve zâviyeler, mânevî eğitimlerinin yanında sosyal hayatla iç içe, ekonomiye ve sosyal yardımlaşmaya katkı sağlayan, yolcuların hizmetlerinin görüldüğü kurumlar olmuştur. Zâviyeler, Hak için halka hizmet prensibi ile hareket eden, her biri 'dârü's-sulehâ' olarak tanımlayabileceğimiz kurumlardır. Dervişler sınır boylarında yer alarak cihada bizzat katılmış, sınır ötesinde yaşayan gayrimüslim halka irşadı vazife edinip maddî fetihden önce mânevî fetihleri vazife edinmişlerdir.

Anadolu'da tasavvufun imar ve irşadına tanıklık eden yerlerden biri de Niksar'dır. Niksar Danışmendlilerin egemenliği döneminde İslam'la tanıştı. Yeseviyye, Ekberiyeye, Sühreverdiyye,

Halvetiyye, Mevleviyye, Nakşibendiyye tarikatları, Danişmendlilerin fethettikleri Anadolu coğrafyasında yayılım göstermişlerdir.¹

Niksar “Nik-hisâr” yani “iyi hisar” anlamına gelir. Niksar antik çağda Hitit, Frig, Med, Pers, Pontus, Grek, Roma ve Doğu Roma gibi farklı idarelerin hakimiyetine girmiş bir yerleşim merkezidir. Niksar, Pontus hakimiyetinde Kaberia, Romalılar döneminde Neo-Caesarea, Bizans hakimiyetinde Harsanisiya, Danişmend döneminde hem Niksar hem de Harsanosiyiye isimleri kullanılmıştır. Anadolu Selçukluları şehrin unvanını “Dârülikbâl” olarak belirlemiş, Niksar ismi kullanılmaya devam etmiştir.²

Niksar, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Danişmend Türkleri tarafından Bizans'tan alınmış ve başkent haline getirilmiştir. Bizans ordusu 1140 yıllarında Niksar'a saldırmış fakat Danişmendli Melik Muhammed (ö. 498/1104) tarafından hezimete uğratılmıştır. 570/1175 yılında Niksar Selçukluların eline geçmiş, 593/1196 yılında ise II. Süleyman Şah (ö. 601/1204) tarafından Anadolu Selçuklu topraklarına katılmıştır. Moğollar 656/1258 yılında II. Keykâvus'un (ö. 678/1279) hakimiyetindeki Niksar'ı zapt etmiştir. 657-707/1277-1308 yılları arasında Moğollar Niksar'ı kışlak tutup halkın vergilerine, gelirlerine ve mülklerine zorla el koymuştur. 666/1268 depremi ve 688/1289 sel felaketi bölgede büyük hasarlar bırakmıştır. Moğol hakimiyetinden sonra Tâceddinoğulları Beyliği hakimiyetine girmiştir. 800/1398 yılında ise Timur'un (ö. 808/1405) egemenliğine katılmıştır. II. Murad (ö. 805/1451) Niksar'ı 830/1427 yılında Osmanlı topraklarına katmıştır. 1298/1881 yılına kadar Sivas'a bağlı bir kaza iken bu tarihten sonra Tokat sancağına bağlanmıştır. Bugün hâlâ Tokat ilinin bir ilçe merkezi durumundadır.³

Eroğlu'nun bildirisine göre Niksar Roma İmparatoru Sezar'ın (ö. MÖ. 15) “Geldim, Gördüm, Yendim” sözünü ettiği coğrafyadır. Ayrıca ilk dikey değirmenin üretildiği, ilk endüstri başkenti olarak tanımlanan, ilk Türk medresesine sahip olan, ilk Türk başkentliğine beşiklik etmiş bir coğrafyadır.⁴

Çalışmamızda Niksar'a ait 1455, 1515, 1574, 1840, 1841, 1874 tarihli tahrir, 1530 tarihli icmal, 1574 tarihli vakıf defterleri ile ilgili yapılan araştırmalardan, tabakat kitaplarından, seyahatnâmelerden yararlanılmıştır. Ayrıca bölgeyi yerinde araştırarak çalışmamız zenginleştirilmiştir. 20. yüzyılda yaşamış Hacı Ahmet Niksârî'nin öz torunu Mehmet Atalay Karahan ile yapılan söyleşi de çalışmamıza katkı sağlamıştır. Eldeki bilgi ve bulguların yetersizliği araştırmamızın zorlukları arasındadır. Nitekim bu konu ile alakalı müstakil bir çalışma elimize ulaşmamıştır. Bu araştırma Niksar tasavvufunu bir bütün olarak ele alma ihtiyacından dolayı ortaya çıkmıştır. Böylece Niksar'ın mânevî mirası ortaya konulmuş olacaktır.

¹ Muhammed Yusuf Akbak, *Niksarlı Şeyh Hacı Ahmet Efendi* (Malatya: Nasihat Yayınları, 2023), 9.

² M. Hanefi Bostan, “Niksar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/119.

³ Bostan, “Niksar”, 33/121.

⁴ Eyüp Eroğlu, “Sempozyum Açılış Konuşmaları”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler, haz. Ali Açıklı v., (Tokat: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2015), 1/10.

Daha önce yapılan çalışmalar Niksar'daki belli başlı tasavvuf zümreleri hakkındadır. Çalışmalarından faydalandığımız Mehmet Fatsa'nın *Niksar Yöresindeki Ahî Vakıflarının Karadeniz Bölgesi'nin İskanı ve İslamlaşmasındaki Rolü ve 15. ve 16. yüzyıllarda Doğu Karadeniz'de yol Hizmeti Veren Zâviyeler ve Derbendler'i*, Bahaeddin Yediyıldız'ın *Niksarlı Ahî Pehlivan'ın Dârûs-Sulehâsı* eserleri daha çok Niksar'daki ahî zümreleriyle alakalıdır. Ayrıca Muhammed Yusuf Akbak'ın *Niksarlı Şeyh Hacı Ahmet Efendi'si*, Abdullah Bay'ın *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Niksar Kazasında Mâlikâne-Divânî Sistemi Üzerine Bazı Değerlendirmeler* ve Hasan Akar'ın köşe yazılarından istifade edilmiştir.

1. Niksardaki Tekke ve Zâviyeler

Niksar'ın tasavvufî hayatında öne çıkan isimlerden biri Ahî Pehlivan'dır. Kendisi gibi varlıklı dervişler, buldukları bölgeleri iskân, imar ve irşad ederek toplumsal dokunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Çepni beylerinin iskâna açtığı Canik Dağları'nın kuzeyini ve sahil bölgelerini inanç ve kültürel olarak etkilemişlerdir. Dervişler her meslek dalında çalışmış ve kurdukları vakıfların gelirlerinden cami, medrese, vakıf, hamam, çeşme gibi yapıtlar bırakmışlardır. Osmanlı'nın Anadolu'yu yurt edinmesinin maddî ve mânevî zeminini hazırlamışlardır.⁵

Özköse'nin araştırmalarına göre Sinan Bey Zâviyesi (Başçiftlik), Ahî Ahmet Nahcivânî Zâviyesi, Ahî Pehlivan, Ahî Şahîn, Burhâd Dede (Şeyhlü), Hacı Bayram (Ladincik), Hânemân, Kalenderhâne, Melik Danışmend, Mevlevîhâne, Nureddin Halife, Sunguriyye, Şeyh Murad (Kulaguz), Şeyh Polad (Çaldı), Şeyh Yakub (Mutay) zâviyeleri 15. yüzyılda Niksar'da varlık gösteren zâviyelerdendir.⁶

15. yüzyıla ait muaf kayıtlarında, vergiden muaf sayılan köy hâneleri daha çok “Şeyh, Fakih, Ahî, Mevlânâ, Zâviyedar” unvanları ile anılan yerlerdir. Bu kayıtlarda “Şeyh İsmail veled-i Şeyh Bekir, Şeyh Ahmet veled-i Şeyh Süleyman evlad-ı Şeyh Bekir”, “taallukat-ı Zâviye-i Seydi İbrahim der-karye-i mezkûre” gibi ifadeler yer alır. Fakat 1515-1516 yıllarına ait tahrir ve muaf kayıtlarında şeyh, ahî gibi unvanlara önceki kayıtlara göre daha az rastlanmaktadır. Zâviyelere vakfedilen arazilerin evlâdiyet⁷ şartı ile vakfedildiği görülmektedir.⁸ Kanaatimizce bu durum, dönemin padişahları Fatih Sultan Mehmet (ö. 886/1481) ve II. Bayezid (ö. 918/1512) tarafından tarikatların bölgede desteklendiğini gösterir. Bu desteğin sebeplerinden en önemlisi Osmanlı'nın hizmet ulaştıramadığı yerlere tekke ve zâviyelerin bu hizmeti ulaştırıyor olmasıdır. O dönem vakfedilen araziler zâviye şeyhlerinin kontrolüne bırakılmış, evlâdiyet ile nakledilmiş, zâviyenin

⁵ Mehmet Fatsa, “Niksar Yöresindeki Ahi Vakıflarının Karadeniz Bölgesi'nin İskanı ve İslamlaşmasındaki Rolü”, *Vakıflar Genel Müdürlüğü* 39 (2013), 37.

⁶ Kadir Özköse, “Tokat'ta Tasavvuf Kültürü”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, haz. Ali Açık vd., (Tokat: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2015), 3/85.

⁷ Sözlükte “Babadan oğula kalmak şartıyla.” demektir. bk. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, ed. Raşit Gündoğan vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 174.

⁸ Murat Alandağlı, “15. Yüzyıldan 19. Yüzyıl'a Niksar Seyyidleri (Bir Tespit ve Takip Denemesi)”, *Danışmendli Havzasında Tarih ve Kültür Tokat* (Konya: Kömen Yayınları, 2023), 293-295.

bulunduğu mahalle, köy veya zâviyedarlar vergiden muaf bırakılmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde ise tarikatlara olan desteğin önceki döneme göre azaldığı gözlemlenmektedir.

Aynı döneme ait kaynaklarda on yedi Müslüman mahallesinin zâviye, mescit ya da cami merkezli olduğu görülür.⁹ Zâviyelerin bulunduğu mahallelerdeki nüfus yoğunluğu, kültürel gelişim, imar faaliyetleri bu yapılanmanın en büyük göstergelerindedir.¹⁰ Melik Danişmend, Ahî Pehlivan, Ahî Şahîn ve Hankah mahalleleri isimlerini bu mahallelerde bulunan zâviyelerden almıştır.¹¹

Başçiftlik'te kurulan Sinan Bey Zâviyesi'ne Niksar ve Reşadiye arasında bazı köy ve mezarlar vakfedilmiştir. O dönemde işlek olan Başçiftlik güzergahında zâviyeye gelen âlimlere, sâlihlere, şeyhlere ve misafirlere istirahat imkânı sunmaktaydı. Ayrıca Niksar'da Sinâneddin Yusuf Bey adına bir mahalle bulunmaktaydı.¹²

Başçiftlik güzergahında kurulan bir diğer zâviye ise Cimi Dede Zâviyesi'dir. 1411 yılında Cimatekke'de kurulan bu zâviye Hacıemiroğulları Beyliği hükümdarı Emir Süleyman'ın (ö. 833/1429?) kızı Esleme Hatun'un (ö. ?) bağışı ile yapılmıştır. Zâviyeye ait vakıf gelirleri arasında Taşlısekü ve bazı Ermeni köyleri bulunmaktaydı. Koyulhisar kalesinde ise Şahkulu Zâviyesi yer almaktaydı. Askerlerin güzergahında bulunmasından dolayı bu bölgeye zâviye ve derbendler inşa edilmiştir.¹³

16. yüzyılın ortalarında Melik Danişmend, Ahî Nahcivân, Ahî Pehlivan, Kalenderhâne ve Ahî Şahîn zâviyeleri aktif olan zâviyelerdendir.¹⁴ Zâviyelere vakfedilen arazilerin önceki yüzyılda olduğu gibi desteklendiğini görmekteyiz. Aynı şekilde evlâdiyet ile nakledilen araziler bu yüzyıl için de geçerliliğini korumaktadır. Nitekim 1574 yılının tapu tahrir defterine göre Niksar'ın Gözekse Köyü arazisi gelirleri Şeyh Pir Havend Zâviyesi'ne evlâdiyet şartıyla vakfedilmiştir. Fakat 1841 yılına gelindiğinde Gözekse köyü muhasebe kayıtlarında vakıf arazisi olarak yer almamış, zaman zaman askerî ve idarî şahıslarca buradan sağlanan gelirlere el konulmuştur.¹⁵

Niksar'daki tasavvufî kurumların izleri, seyyahların anlatılarıyla da desteklenmektedir. Özellikle Evliya Çelebi'nin (ö. 1095/1684?) 17. yüzyılda bölgeyi ziyareti sırasında kaydettiği yedi tekke, bu mirasın ne denli zengin olduğunu gösterir. Bu bağlamda, Mevlevîhâne'nin yanı sıra Kalenderhâne de önemli bir yere sahiptir. İlyas Dede Tekkesi ile Çöreğibüyük Tekkesi'nin bu tekkelerden en meşhurlarındandır. Ayrıca Evliya Çelebi, Çöreğibüyük Sultan'ın (ö. ?) kabirinin

⁹ Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 31.

¹⁰ Tapu tahrir kayıtlarında yer alan nüfus bilgileri bu bilgileri destekler mahiyettedir. Bk. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, Tapu Tahrir No:92, 4-7; Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 34.

¹¹ Bostan, "Niksar", 33/120.

¹² Mehmet Fatsa, "15. ve 16. Yüzyıllarda Doğu Karadeniz'de Yol Hizmeti Veren Zaviyeler ve Derbendler", *Vakıflar Dergisi* 41 (2014), 42.

¹³ Fatsa, "Doğu Karadeniz'de Zâviyeler ve Derbendler", 42.

¹⁴ Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 35.

¹⁵ Ali Açık, "Tokat Şeyh Pir Havend Zaviyesi Vakfı 1453-1839 Va Çöreğibüyük Köyü Türbesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 85 (2018), 109,113.

Niksar'daki caminin yanında bulunduğunu, burada büyük bir âsitânenin olduğundan bahseder.¹⁶

19. yüzyılda ise Hacı Hamza, Melik Gâzi, Sinan Bey, Emir Said Çelebi, Şeyh Polad, Keşfi Osman Efendi, Yolhan Dede Şeyh, Ahî Pehlivan, Hacı Bayram, Pirhavendi, Ahî Nahcivan, Şeyh Yakup, Küçük Ağa ve Sunguriye zâviyelerinin varlığından bahsedilmektedir. Aynı yıllarda Fağfur Paşa Tekkesi, Çöreği Büyük Tekkesi, Pervane Bey Zâviyesi ile Ali Baba Zâviyesi belde dışında bulunup Niksar'dan gelir elde eden tasavvufî kurumlardır.¹⁷ Buna göre 15. yüzyılda varlık gösteren Ahî Şahîn, Burhâd Dede, Hânemân, Kalenderhâne, Melik Danışmend, Mevlevihâne, Nureddin Halife, Şeyh Murad zâviyelerinin varlıklarını devam ettiremedikleri anlaşılmaktadır.

1.1. Ahî Zâviyeler

Ahî zâviyelerinin tarihî kayıtlardaki izlerine baktığımızda, 15. yüzyıla ait belgelerde bu kurumların mütevellileri ve işleyişi hakkında detaylı bilgiler karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Melik Danışmend Hankahı'nda Şeyh Ahmet oğlu Şeyh Abdullah (ö. ?) ve Ebül-Müslim (ö. ?), Ahî Pehlivan Hankahı'nda Ahmed oğlu Hasan Şeyh (ö. ?) ve Şeyh Hüseyin (ö. ?), Ahî Ahmet Nahcivânî Hankahı'nda Ahmet Melikşah oğlu Şeyh Migmat (ö. ?) ve Pir Mehmet (ö. ?), Ahî Şahîn Hankahı'nda Şeyh Pir Ahmed (ö. ?), Kalenderhâne Hankahı'nda Şeyh Çorabeğ (ö. ?), Dârü'l-Hayr Hankahı Mevlânâ'da Müderris Hasan (ö. ?) ve Ahî Şeyh Ahmet Hankahı'nda Ahî Şeyh Ahmet (ö. ?) bulunmaktadır. Hankah-ı Sinûr, Hankah-ı Halife, Hankah-ı Burak'ta ise görevli kaydı bulunmamaktadır. Bu zâviyelerden dördü metruk, dördü ahî zâviyesidir.¹⁸

Niksar bölgesinin en etkili ahî zâviyesi Ahî Pehlivan Zâviyesi'dir. Ahî Pehlivan, toplumun ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlar yaşadığı bir dönemde 'Dârü's-sulehâ' adında medrese, zâviye, hamam ve bitişğinde şeyhin yaşadığı müstakil bir dergâhın yer aldığı külliye inşa ettirmiştir.¹⁹ Ahî Pehlivan Zâviyesi için kullanılan 'Dârü's-Sulehâ' sâlihlerin evi anlamına gelmektedir.²⁰ Vakfiyesinde Ahî Pehlivan bu zâviye için "tarikât şeyhi ile tarikât usullerine göre terbiye görmüş olan ve şeriatın zahirî hükümlerine göre daima ibâdetlerini yerine getirmeye çalışan sulehâû's-sûfiyenin oturması için bir zâviye" ifadelerine yer vermiştir.²¹

Bu zâviye, fakirlere, düşkünlere, sâihlere, âlimlere, hâfızlara hizmet vermekteydi. Zâviyenin aşhânesinde mübarek gün ve gecelerde helva yapılıp dağıtılırdı.²² Ahî Pehlivan Dârü's-sulehâsı'nda medrese ve zâviye bitişik inşa edilmiştir. Buraya gelen misafirlerden sabah ve akşam

¹⁶ Derviş Mehmet Zillî b. Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, ed. Robert Dankoff vd. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016), 2/101,102.

¹⁷ Abdullah Bay, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Niksar Kazasında Mâlikâne-Divânî Sistemi Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 25 (2016), 34,35.

¹⁸ Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 29.

¹⁹ Bahaeddin Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dar'üs-Sulehâsı", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, haz. Hayri Bolay vd. (Ankara: Gelişim Matbaası, 1987), 284.

²⁰ Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 30.

²¹ Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dar'üs-Sulehâsı", 283.

²² Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dar'üs-Sulehâsı", 288.

iki öğün yemek ikram edilmekteydi.²³ Ayrıca külliye'deki medrese-tekke birlikteliği 15. yüzyılda müderris-mutasavvıfların varlığını göstermektedir.

O dönem Kirtanos köyünün (Yolkonak) tamamı ile Eydikli (Edilli) ve Har bi agrosti köylerinin yarısı, Kadı Mehmet nahiyesi, üç tarla, bağlar, pirinç ambarı, değirmen, şadırvan bahçesi ve içindeki hücreler, dört dükkan, iki han Ahî Pehlivan Zâviyesi'ne vakfedilmiş gelir kaynaklarındandı.²⁴

Ahî Pehlivan vakfında müteveli, zâviye hademesi, aşçı, su yolcu, şeyh, hamamcı ücret karşılığı görev yapmaktaydı. Mütevellilik görevini Ahî Pehlivan üstlenmiş, vakıf dağılına kadar bu görev babadan oğula devam etmiştir. Vakfın dağılmasından sonra mütevelliler, zâviye şeyhlerinden seçilmiştir. Mütevelliler gelirin beşte biri ile vakıf mallarının imarını, restorasyonunu, değişimini, zâviyenin mutfak masraflarını karşılamakla sorumluydu. Su yolcu çeşme ve suyollarının bakımını üstlenirdi. Zâviyede hamama gelen misafirlere ücret tahsil edilmezdi. Aşçı hem yemek hem de temizlik işlerinden sorumluydu. Ahî Pehlivan Zâviyesi'ne şeyh olmanın şartı; âlim, âbid, ehl-i imân, vera' sahibi, zahîd, tasavvufun erkanını bilip yaşayan, irşada liyakatli olmaktı. Şeyh tayinleri bu şartlar çerçevesinde yürütülürdü. Şeyh, cuma ve bayram günleri, hasta, cenaze ziyaretleri ve zaruri haller dışında zâviyeden ayrılamazdı. Ayrıca imamlık görevi şeyhe aitti.²⁵

1455 tarihinde Ahî Pehlivan Mahallesinde meskûn 36 kişiden bir kısmı dericilikle uğraşan ahilerden oluşmaktaydı. Mahalle Mevlânâ Şerefüddin (ö. ?) tarafından yönetilmekteydi. Ayrıca Mevlânâ Şerefüddin'in Ahî Pehlivan vakfına mensup imamlardan biri olduğu anlaşılmaktadır.²⁶

Ahî Pehlivan'ın faaliyetleri yalnızca Niksar'la sınırlı kalmamış, Ordu ili Mesudiye ilçesi Yavadı köyündeki zâviyesiyle de bölgenin imarına katkı sağlamıştır. Niksar'dan Ahî Pehlivan diye birinin çıktığını ve oradan ok atıp okun düştüğü yere cami yaptırdığına dair menkıbeler mevcuttur. Bu cami göç halindeki Türkmenlerin yol güzergahında kurulmuştur. Bu sayede göçmenlerin yerleşik hayata geçişlerinde etkili olmuştur.²⁷

Depremlerde ve sel felaketlerinde zâviyeler halkın yaralarını sarmış ve Ahî Pehlivan gibi zâviye kurucu dervişlerin efsaneleşmesine sebep olmuştur. Benzer şekilde, Ahî Ahmet Nahcivânî (ö. 704/1305) gibi diğer dervişler de Niksar'ın tasavvufî dokusunu zenginleştiren önemli isimler arasında yer almaktadır. Doğal afetler nedeniyle Nahcivânî Zâviyesi'nin şehirdeki faaliyeti azalmış, kırsalda daha aktif bir yapı haline gelmiştir. Niksar'daki zâviyenin Ahmed Nahcivânî'nin türbesinin de bulunduğu Karanlık Tekke'de yer alması muhtemeldir. Fidi'deki (Erbaa/Akça) Ahî Nahcivânî Zâviyesi'nde 1713'te Seyyid Ahmed (ö. ?) ve Şeyh Mehmet (ö. ?), 1770'te Seyyid Ali (ö. ?) ve Seyyid Osman (ö. ?) müteveli olarak görev yapmıştır. 19. yüzyılda

²³ Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 30.

²⁴ Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dar'üs-Sulehâsi", 286.

²⁵ Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dar'üs-Sulehâsi", 287,288.

²⁶ Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 31.

²⁷ Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dar'üs-Sulehâsi", 289.

Taşabat nahiyeli Kuş Köyü'nde Seyyid Osman ve Şeyh Hasan'ın (ö. ?) vefatından sonra Şeyh Mehmet (ö. ?) müteveli olmuştur. 1832 depreminden sonra vakıf kurumlarının hasarından dolayı Şeyh Mehmedin oğulları vakfın beraatı talebinde bulunmuşlardır.²⁸

Ahî Ahmet Nahcivânî vakfiyesinin birinci kısmında vakfın fazileti ile ilgili âyet ve hadisler yer alır. İkinci kısmında Fidi arazisinin gelir taksimi yapılmaktadır. Buna göre üçte biri Fidi'de, üçte biri Niksar'da bulunan zâviyelere, kalan üçte birlik kısım ise müteveliye tahsis edilir. Vakfiyenin bu kısmında müteveli olacak kişi ile ilgili hayatta iken kendisine, ölümünden sonra nesline, neslinden kimse kalmazsa Niksar kadısına devredileceğinden bahsedilir. Vakfiyenin üçüncü bölümü vakıf geliri ile çalışan kurumların devamlılığına dairdir. Bu kurumların satışı, bağışlanması, rehin bırakılması, mülke çevrilmesi veya tahrip edilmesi gibi durumlara karşı beddua içerir. Son bölüm ise vakfın yapılış tarihi olan Şevval 690/ Aralık 1291 tarihi²⁹ düşülmüş ve şahitlerin isimleri yer almıştır.³⁰

Niksar'ın irşad ve imarında etki eden bir diğer ahî zâviyesi Ahî Şahîn Zâviyesi'dir. Zâviyenin yer aldığı mahallede terzi ve deri işleri ile ilgilenen ahîler yer almaktadır. 1455 yılında Fetullah oğlu Şeyh Pir Ahmed (ö. ?) zâviye mütevellisidir. 1530 yılında mahalle on dört hânedan oluşmaktadır. Ermenhoz ve Karamanşeyh köylerindeki tarım işletmeleri bu zâviyeye tahsis edilmiştir.³¹

15. yüzyılda varlık gösteren zâviyelerden bir diğeri Ahî Ahmet ve Ahî Mustafa zâviyeleridir. Niksar ve Sonisa bölgelerinde faaliyet göstermiştir. Çandır köyünde "Cemâat-i Ahî Beğmişlü" denilen 39 kişilik derviş grubundan da bahsedilir.³²

Niksar ahîlerinden Şeyh Abdullah (ö. ?) tarafından kurulan Ulubey şeyhler köyündeki Şeyh Abdullah Zâviyesi'nde imam hatiplik, âyende ve revende hizmetleri görülmekteydi. Kayıtlardan Şeyh Abdullah'ın 1455 yılından önce vefat ettiği anlaşılmaktadır.³³

1.2. Mevlevîhâne

Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında Niksar'da Çilehâne Cami mevkiinde bir Mevlevîhâne var olduğu bilgisi yer almaktadır.³⁴ Çilehâne Cami'nin günümüzde kapalı olan alt

²⁸ Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 34,35.

²⁹ Oral'ın çalışmasından anlaşıldığına göre Ahî Nahcivânî'nin ölümünden önce vakfiye yazdırılmıştır. Nitekim aynı durum Ahî Pehlivan'da da gözlemlenmiştir. Ahî Pehlivan, 1289 yılındaki büyük sel felaketinin ardından 1291 yılında vakfiyesini hazırlatmıştır. Bu durum, vakfiyelerin dönemin ahîleri için nasihat içerikli vasiyetname niteliği taşımasından kaynaklanmaktadır. bk. M. Zeki Oral, "Selçuklu Devri Vesikaları: Ahi Ahmet Nahçıvani Vakfiyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3-4 (1954), 59,61,65; Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dar'üs-Sulehâsi", 283.

³⁰ Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 33.

³¹ Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 35.

³² Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 28.

³³ Fatsa, "Doğu Karadeniz'de Zâviyeler ve Derbendler", 41.

³⁴ "Evkaf-ı şerife-i istisnaiyeden medine-i Konya'da defin-i hak-ı gufran olan merhum ve mağfiretnişan Mevlana Celaledin Rumi hazretlerinin tarikat-ı aliyye-i Mevleviyesi müntesibinden kaza-i Niksar'da vaki Çilehane demekle maruf Zaviye-i Mevleviye.....Şeyh ve zaviyedarı umdetü'l-meşayihî'l-kiram es-Seyyid eş-şeyh Mehmed." bk. Hasan Akar, "Niksar Mevlevîhânesi Üzerine", *Danışmend Niksar Gazetesi* (19 Temmuz 2018).

katının ise çilehâne olarak kullanıldığı muhtemeldir. Hankah mahallesi adını mahallede bulunan Hankah Zâviyesi'nden almıştır. 1286 yılına ait muhasebe defterinde “Hadim Ali Ağa Çilehâne Cami-i Şerifi Vakfı” ismiyle kayıtlara girmiştir. Ayrıca Mevlevî şeyhlerinden Gülşen-i Mehmet'in yaptırdığı, Albayrak Sokak'ta olduğu tahmin edilen Gülüşan Nene/Dede Tekkesi de Mevlevîlere ait başka bir tekkeydi.³⁵

1.3. Kalenderhâne

Mevlevîhâne'nin Niksar'daki varlığı, vakıf kayıtları ve mimari izlerle belgelenmiştir. Ancak Mevlevîliğin yanı sıra, Niksar'da Kalenderîliğin de etkili olduğu görülmektedir. Örneğin, Kazancılar mahallesindeki Kalenderhâne, bu tarikatın bölgedeki faaliyetlerine dair somut bir örnektir. Niksar'da Kazancılar Mahallesi'nde yer alan Kalenderhâne'nin adı Tekke Bağı olarak bilinir. Kalenderhâne'nin Sulugöl, Çarık Bağı Mezraları, Sülüs Mâlikânesi, 12 bağ vakıf gelirleri bulunmaktaydı. Bu zâviye 17. yüzyıla kadar varlığını devam ettirebilmiştir.³⁶

2. Niksar Mutasavvıfları

Niksar'daki tekke ve zâviyelerin tarihî rolünü anlamak için, bu kurumlara hayat veren mutasavvıfların yaşamlarına ve etkilerine odaklanmak gerekir. Bu bölümde, Niksar'ın mânevî mimarları olan şahsiyetlerin hayatları ele alınacaktır. Dervişlerin sosyal, siyasi, ilmi, edebi ve dini hayattaki etkilerinden bahsedilecektir. Bahsi geçen mutasavvıfların başlıcaları Hacı Ahmet Niksârî, Ahî Pehlivan, Şeyh Keşfî Osman (ö. 1127/1715), Ahî Nahcivânî, Ebu Bekir Niksârî'dir (ö. 671/1273?). Ayrıca Niksar'daki Ahîler, Hâlidiyye, Mevleviyye, Kalenderiyye, Celvetiyye tarikatlarının etkileri ve son olarak “Niksârî” nisbeli mutasavvıflar aktarılacaktır.

2.1. Ahîler

Ahîlik, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde I. Gıyâseddin Keyhusrev (ö. 607/1211) zamanında tanınmaya başlanmış, onun hocası Mecdüddin İshak'ın (ö. 618/1221 ?) Bağdat'a gönderilmesiyle Halife Nâsır'ın desteği alınmıştır. Bu süreçte, Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Evhadüddîn-i Kirmânî (ö. 635/1238) ve Şeyh Nasîrüddin Mahmûd el-Hûyî (ö. 653/1261) gibi mutasavvıflar Anadolu'ya getirilerek irşad faaliyetleri başlatılmış ve pek çok tekke ile zâviye kurulmuştur. I. İzzeddin Keykâvus (ö. 616/1220) ve I. Alâeddin Keykubad'ın (ö. 634/1237) fütüvvet teşkilâtına katılmalarıyla ahîlik, Anadolu'da tam anlamıyla yerleşmiş, özellikle Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) gelişle teşkilât güçlenmiştir. Ahîlik, hem ticari ahlakı hem de tasavvufi değerleri birleştirerek Anadolu'nun sosyal ve kültürel dokusunda kalıcı bir etki bırakmıştır.³⁷

Türkler, İslâmiyet'i benimsemeleri ve Anadolu'ya yerleşmeye başlamalarıyla birlikte fütüvvet idealini kendi hayat tarzlarına uyarlamış, bu ülküyü kendilerine özgü yiğitlik, cömertlik ve kahramanlık gibi erdemlerle zenginleştirmişlerdir. Ahîlik kurumunun temelini oluşturan

³⁵ Hasan Akar, “Niksar Mevlevîhânesi İle İlgili Son Değerlendirmeler”, *Danışmend Niksar Gazetesi* (19 Temmuz 2018).

³⁶ Hasan Akar, “Mevlânâ'nın Pek Bilinmeyen Dostlarından Ebu Bekir Niksarî Ve Niksar Kalenderhâne Mahallesi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *Danışmend Niksar Gazetesi* (24 Ekim 2013).

³⁷ Ziya Kazıcı, “Ahîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/540.

İslâmî ve tasavvufî düşünce tarzı ile yaşam biçimi ise, her dönemde ve coğrafyada önemini korumuş, toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.³⁸

Alâeddin Keykubat'ın (ö.634/1237) şehit edilmesinden sonra iç isyanlar ve Moğol mezâlimi Anadolu coğrafyasını sıkıntıya sokmuştur. Moğol egemenliğini kabul etmek istemeyen ahî liderler ise uç bölgelere çekilmiştir. Ahî Pehlivan, Ahî Ahmet Nahcivânî ve Ahî Şahîn, Niksar'a yerleşen mezkûr ahîlerdendir. Bu dervişlerin Hacıemîroğulları Beyliği ve Tâceddinoğulları Beyliği halkı üzerinde tesiri olmuştur.³⁹

Ahî Pehlivan, Ahî Ahmet Nahcivânî ve Ahî Şahîn zâviyelerine ait vakıfların kuruluşu Anadolu Selçuklu'nun dağılma dönemine denk gelir. Bu zâviyelerdeki dervişlerin Canik ve Niksar'ın fetih ve iskân faaliyetlerine katkıları ile tanınırlar.⁴⁰

2.1.1. Ahî Pehlivan

Asıl adı Hacı Mehmet Evhadî'dir. Fakat Niksarlı Ahî Pehlivan ismiyle bilinmektedir. Vakfiyesinde "haysiyet sahibi, cömertlerin kendisiyle övündüğü" bir zat olarak nitelenir. Evhadî nisbesinin kullanılması konusunda Eyyübi Hükümdarı Melik Evhad'ın kölesi olması, Moğol döneminde yaşayan şair-sûfî Evhadü'd-din Kirmanî'den (ö.635/1238) teberrüken bu nisbeyi almış olması gibi farklı görüşler bulunmaktadır.⁴¹ Ancak o, Evhâdiyye tarikatına mensuptur.⁴² Nisbenin bu tarikata mensubiyetinden kaynaklanmış olması daha tutarlı bir iddia olacaktır.

723/1323 vefat tarihi olmasına rağmen vasiyet niteliği taşıyan mezar vakfiyesini 1291 yılında hayattayken yaptırmıştır. Bu tarih, 1289 yılındaki büyük sel felaketinden sonraya denk gelir. Ahî Pehlivan'ın sel felaketinden iki yıl sonra vakıf kurup, ahîlik teşkilatlanmasını gerçekleştirmesi, Niksar'ın imarına katkı sağladığı ihtimalini gösterir. Niksar ve Mesudiye'de halka hizmetleri ve ahîliği ile tanınmasının altında yatan sebep, bu gibi imar ve irşad faaliyetleri olabilir.⁴³

Ahî Pehlivan'ın Niksar'dan ok fırlatıp düştüğü yerde (Mesudiye) cami ve zâviye kurduğu menkıbesi anlatılır. Bundan dolayı Niksar'dan sonra ailesiyle birlikte Mesudiye'de yaşamış olacağı tahmin edilmektedir.⁴⁴

Hayatının son dönemlerinde Evhâdiyye tarikatını yaymakla meşgul olmuştur. Ahî Pehlivan, Âşık Emrah türbesinin de bulunduğu Tekke Bayırı'nda medfundur. Zâviyesinin de

³⁸ Kazıcı, "Ahîlik", 1/540.

³⁹ Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 28.

⁴⁰ Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 27.

⁴¹ Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dar'üs-Sulehâsi", 282.

⁴² Özköse, "Tokat'ta Tasavvuf Kültürü", 3/83.

⁴³ Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dar'üs-Sulehâsi", 283.

⁴⁴ Buna benzer başka bir menkıbede gökçeali köyünde medfun Şeyh İdris hakkında da söylenmektedir. Şeyh mustafa'da Niksar'dan Derelinin Yavuzkemal beldesine geldiği aktarılır. bk. Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 36.

burada bulunması muhtemeldir. Fakat deprem kaynaklı oluşan heyelanlardan dolayı türbe ile bitişik olduğu düşünülen yapı günümüze ulaşamamıştır.⁴⁵

2.1.2. Ahî Ahmed Nahcivânî

Niksar bölgesi ahîlerinden Ahî Ahmet Nahcivânî'nin asıl adı Şemseddin Ahî Ahmed bin Doğanşah el-Ma'ruf bi'l-Nahcivânî'dir. Güney Azerbaycan'dan göç eden bir bey ailesine mensuptur. Babası Doğanşah Bey, otoriter ve varlıklı biri olarak tanınır. Ahmed Nahcivânî, 704/1305 yılında vefat etmiştir. Tekke Bağı mevkiinde Karanlık Tekke adında bir yapıda medfundur.⁴⁶

Ahî Ahmet Nahcivânî vakfının kurucusu Şemseddin Ahî Ahmet, 1291 yılına ait bir vakfiyeye sahiptir. Ahî Ahmet Nahcivânî, Niksar ve Fidi'ye bir zâviye açıp vakıf kurmuştur. Arşiv belgelerine göre vakfın 1874 yılında da faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.⁴⁷

2.1.3. Ahî Şahîn

Ahî Şahîn, Niksar şehrinin imarı ve çevre bölgelerin irşadına katkı sağlayan ahîlerdendir. Evhâdiyye tarikatına mensuptur. Zâviyesinin bulunduğu mahallede daha çok dericilikle ilgilenen ahîler yer alır. Tahrir kayıtlarından 1455 yılından önce vefat ettiği düşünülmektedir.⁴⁸

2.2. Hâlidiyye

Nakşibendiyye Hâlidiyye'nin pîri Mevlânâ Halid El-Bağdadi'dir (ö. 1242/1827). Hâlidiyye tarikatı ülkemizde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu coğrafyasında yaygındır. Silsilesi Abdullah Mekki'ye (ö. ?) ulaşan Hacı Ahmet Niksârî⁴⁹ Hâlidî şeyhi, Erzurumlu Şair Emrah (ö.1281/1864?) ise Hâlidiyye mürididir.⁵⁰

18. yüzyılın sonlarında yaşamış olan Erzurumlu Emrah, Erzurum'un Tampuru Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Erzurum'daki medrese eğitiminden sonra saz şairi olmuş ve Kastamonu, Sinop, Trabzon, Sivas, Niğde, Konya, İstanbul, Merzifon, Gümüşhacıköy, Çankırı, Çorum, Tokat şehirlerinde bulunmuştur. Hayatı gurbette geçen Erzurumlu Emrah, Niksar'da hayatının son dönemlerini yaşamıştır.⁵¹

Erzurumlu Emrah, tasavvufî öğelerle zenginleştirdiği âşık tarzı şiirleri ile tanınmıştır. Aşkî önemseyen bir mizaca sahiptir. Şiirlerinde mecazi aşktan ilahî aşka geçtiğinden, evliyanın

⁴⁵ Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 32.

⁴⁶ Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 33,35.

⁴⁷ Hasan Akar, "Nevahi-i Erbaa'da Tarihten İzler, Ahi Nahcivânî Vakfı-Silahtar Ömer Paşa Camii" Eseri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", *Danışmend Niksar Gazetesi* (17 Haziran 2022).

⁴⁸ Fatsa, "Niksar'da Ahi Vakıfları", 35.

⁴⁹ Hacı Ahmet Niksârî hakkındaki bilgiler çalışmamızın ilerleyen sayfalarında verilmiştir. Araştırmamızın işleyiş ve anlaşılabilirliği açısından söyleşiden önce bu bilgilerin verilmesi uygun görülmüştür. Bk. 15

⁵⁰ Kazıcı, "Ahilik", 1/296,298.

⁵¹ Osman Nuri Karadayı, "Şiirlerinden Hareketle Erzurumlu Emrah'ın Tarikat Çevreleri ile İrtibatı ve İlahî Aşk Anlayışı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 52 (2015), 217.

himmetsi ile tarikata girdiğinden, mârifet ve hakikati öğrenerek tevekkülle Allah'a sığındığından bahseder.⁵²

Yalnız saz ve sözle değil, mânevî eğitimden geçerek âşık olunacağına inanır. Âşıklık geleneğini dervişlik ile sentezler. Hayatı boyunca birçok tarikat şeyhi ile karşılaşır. Âşıklık üstadı Âşık Erbabî (ö. 1300/1882), tarikatta mürşidi ise Nakşibendiyye'nin Hâlidiyye kolu piri Mevlânâ Halid el-Bağdâdî'dir. Ancak şiirlerinde mânevî şahsiyetlerden Habib Baba (ö.1263/1847), Çörekçizâde Lütfi Efendi (ö. 1299/1881), Şeyh Şaban-ı Veli (ö. 976/1569), Bilal-i Habeşî'den bahseder. Mevlânâ Halid'in halifelerinden Muhammed Bahaeddin Efendi'ye (ö. 1831-1906) intisap etmiş olması ise muhtemeldir.⁵³

Âşık edebiyatında Emrah ekolünün kurucusudur. Tokatlı Gedâî (ö. 1317/1899) ve Tokatlı Nûrî (ö. 1301/1884?) gibi birçok çırak yetiştirmiştir. Divan sahibi Erzurumlu Emrah, şiirlerini doğaçlama söyleme yeteneğine sahiptir.⁵⁴

Günümüzde Ahi Pehlivan Zâviyesi'nin bulunduğu tahmin edilen Tekke Bayırı mevkiî Şair Emrah geçidinde medfundur. Mezar kitabesinde şu iki dörtlüğe yer verilir:

Âşık oldum aşkla cânânda idim
Kâmiller safında sağ yanda idim
Nuh ile beraber tûfanda idim
Ben tavaf-ı Beyt-i Rahmanda idim

Emrah sana haktır bu ilm-i esrâr
Birlik hakikatin eyledin ikrâr
Neylerem mekteb-i mantık u izhâr
Ezelden mekteb-i irfanda idim

2.3. Mevleviyye

Hâlidiyye tarikatının Niksar'daki temsilcilerinden Erzurumlu Emrah'ın hayatı, bölgenin tasavvufî çeşitliliğini yansıtır. Bu çeşitlilik içinde Mevlevîler de Niksar'ın mânevî iklimine önemli katkılar sunmuştur. Özellikle Çilehâne Cami ve Gülüşan Dede Tekkesi, Mevlevîliğin yerel izlerini taşıyan yapılandıdır. Ayrıca Niksar, Ahmet Eflâkî'nin Mevlevîlerle ilgili aktardığı bir menkıbeye de konu olmuştur.⁵⁵

⁵² Karadayı, "Şiirlerinden Hareketle Erzurumlu Emrah'ın Tarikat Çevreleri ile İrtibatı ve İlahî Aşk Anlayışı", 216,218.

⁵³ Karadayı, "Şiirlerinden Hareketle Erzurumlu Emrah'ın Tarikat Çevreleri ile İrtibatı ve İlahî Aşk Anlayışı", 219-222,238.

⁵⁴ Türkan Uymaz, "Hüseyin Vassâf Bey'in Sefine-i Evliyâsı'nda Mûsikîşinas Mutasavvıflar", *1. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi*, ed. Mustafa Yiğitoğlu (Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2018), 1092.

⁵⁵ Buna göre Nasreddin Vaiz, Tokattaki Mevlevî halifesi Arife Hoş-likaya (ö.1272/1319) ziyarete gelir. Mürşidi Ulu Arif Çelebi hakkında kötü sözler söyler. Arife Hoş-likaya Nasreddin Vaiz'in bu sözlerinden dolayı itiraz edip onu incitir. Bunun üzerine Niksara giden Nâsireddin Vaiz cuma günü minberde hararetle vaaz verirken yakaza haline geçer. Arif Çelebinin atının üstünde koşturarak onu mızrakladığını görür. Yaralı bir halde minberden düşer ve söylediği sözlerden pişmanlık duyarak hastalanır. Tekrar Tokat'a dönerek pişmanlığını dile getirir. Bu durumdan etkilenip Ulu Arif Çelebi'nin müridi olur. Üç gün sonra ise vefat eder. bk. Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 2/295.

Melikgazi kabristanlığında destarlı Mevlevî başlıklı mezar taşı kitabelerinde yer alan isimler şunlardır: Osman Ağa(ö.1289/1873), Abdurrahman Eman Ağa (ö. 1284/1867), Şeyh Mehmet Efendi (ö.1315/1898), Hâfız Muhammed Revnak Efendi (ö.1272/1855), Faik ve Mahir(ö. 1335/1917), Hızarcızâde Osman(ö.1331/1913), Muhammed Sami Efendi (ö.1340/1921), Secerzâde Mustafa(ö.1335/1917), Abdi Efendizâde Mustafa Efendi (ö. 1332/1914).⁵⁶ Vefat tarihlerinden hareketle Niksar'da Mevlevîliğin 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar varlık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme* eserinde el-Mevlâ Mahmûd Niksârîzâde (ö. ?) ve Niksarlı Ramazan Dede'den (ö. ?) bahsedilmektedir. Niksarlı Ramazan Dede'ye Bostan Çelebi (ö. 977/1570) tarafından icâzet verilmiş, Tokat Mevlevîhânesi'ne halife olarak gönderilmiştir.⁵⁷ Mahmûd Niksârîzâde ise Edirnekapı surlarının dışında annesinin yanında medfundur. Niksârî mahlasıyla şiirler yazan Mahmud Niksârîzâde, nur yüzlü, mana deryası, cesur ve sivri dilli bir şahsiyet olarak tarif edilir.⁵⁸

2.4. Kalenderiyye

Niksar'daki tasavvufî hayatta etkin olan hareketlerden biri Kalenderîlik'tir. Bu tarikat 14. yüzyılda Anadolu'da yeni kurulmaya başlayan beyliklerin içinde gelişim göstermiştir.⁵⁹ Kalenderîlerin, Niksar'da hüküm süren Tâceddinoğulları Beyliği içinde gelişim göstermiş olması muhtemeldir.

13. yüzyılda Kalenderiyye'nin Anadolu'da bilinen ilk temsilcilerinden biri Ebu Bekir Niksârî'dir. Kalenderî dervişler genellikle giyimleri, davranışları, topluma ait örf ve adetlerle alay edişleri, geçimlerini dilencilikle sağlamaları nedeniyle buldukları bölgedeki Sünnîleri rahatsız etmişlerdir.⁶⁰ Konya halkının Ebu Bekir Niksârî'ye hürmet göstermesi Anadolu halkının tamamının bu tutumda olmadığını göstergelerindedir.⁶¹

Ebu Bekir Niksârî'nin hayatı ile ilgili ilk bilgi mürşidi Cemâleddîn-i Sâvî'ye (ö. 630/1232-33) dayanır. Buna göre ibadetten bîtap düşen Cemâleddîn-i Sâvî, Şam'daki Bilâl-i Habeşi mezarlığında inzivâyâ çekilir. Saç, sakal traş edip boynuna cavlak(kilim parçası) atar. Bundan dolayı kendisi Cevlakîlerin pîri kabul edilir. İnzivâdan çıktıktan sonra irşad görevine başlar. Muhammed-i Belhi (ö. ?), Muhammed-i Kürd (ö. ?), Şems-i Kürd (ö. ?) ile Ebu Bekir Niksârî'yi kendisine halife edinir. Diğer üç halifesi vefat eder. Ebu Bekir Niksârî ise müridleri ile birlikte Konya'ya yerleşir.⁶² Eflâkî'de yer alan rivâyet her ne kadar Şam'da geçse de Ebu Bekir Niksârî'nin Konya'ya yerleşmeden memleketi Niksar'a uğramış olması muhtemeldir. Zâviyesi Konya'nın

⁵⁶ Akar, "Niksar Mevlevîhânesi ile İlgili Son Değerlendirmeler", 5.

⁵⁷ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Sufiler, Devlet ve Ulemâ* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2007), 299, 300.

⁵⁸ Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 1/177.

⁵⁹ Özköse, "Tokat'ta Tasavvuf Kültürü", 3/80.

⁶⁰ Resul Ay, *Anadolu'da Derviş ve Toplum 13-15. Yüzyıllar* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008), 20.

⁶¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 213.

⁶² Eflâkî, *Menakib al-Ârifin*, 2/19.

Musalla Mezarlığı civarındadır. Burada Kalenderîliği yaymıştır. Kendisi Musalla Mezarlığı'nda medfundur.⁶³

Mevlevîlerin ve Konya halkının Kalenderîlere olan hürmeti Eflâkî'de geçen başka bir rivâyetle daha net anlaşılacaktır. Buna göre Mevlânâ'nın vefatının ardından cenazenin arkasındaki kurbanlık yedi öküzden biri Kalender Tekkesi şeyhi Ebu Bekir Niksârî'ye verilir. O'da kurban edip fakir ve miskinlere dağıtır. Ömer-i Girihi (ö. ?) kendisine pay düşmemesinden yakınıdır. Bunun üzerine Şeyh Ebu Bekir katırını satın ziyâfet vererek gönülleri hoş eder.⁶⁴ Bu menkıbe Ebu Bekir Niksârî ile Mevlânâ arasında bir dostluk ilişkisi olma ihtimalini akla getirir.

2.5. Celvetiyye

Şeyh Keşfi Osman Efendi Erzurum'da dünyaya gelmiştir. Babası Keşfi Osman Efendi (ö. ?), dedesi Keşfi Muhammed Efendi'dir (ö. ?). Celvetiyye tarikatının pîri Aziz Mahmut Hüdâyî'nin (ö. 1038/1628) müridi, Fenâyî Cennet Mehmet Efendi'nin (ö.1075/1664) halifelerindedir. Niksar'da cami, İstanbul Vezneciler'de cami ve tekke⁶⁵ yaptırmıştır. 1715 yılında vefat eden Keşfi Osman Efendi'nin ömrünün son yıllarını Niksar'da irşad görevi ile geçirdiği düşünülür.⁶⁶ Kabri İstanbul Beyoğlu'ndaki Haşimi Emir Osman Efendi türbesinde yer alır.⁶⁷

İstanbul'daki Keşfi Şeyh Osman Efendi Vakfı'nın 1103 tarihli vakfiyesinde Niksar'la ilgili bilgiler yer almaktadır. Buna göre Kalenderhâne'nin bulunduğu yerde beş odası muallim evi ve camisi bulunan zâviye, beş dükkan, kabuk atölyesi, Hacı Mehmet vakfı, Hacı Ahmet, İmam Molla Mehmet, Mustafa Bese ve Hacı İvaz'ın mülkleri, Kedur Mezraası'nın tamamı, Carut Bağı, Sulugöl Mezraası'nın üçte biri, Taşköprü'deki sahibi olunan mülk, Sarunkat Köyü'nün vakıf gelirleri Keşfi Şeyh Osman Efendi vakfına aittir. Ayrıca Hacı Ahmet Niksârî, Ömer Lütfi Zerekol(ö.1354/1936), Hacı Hâfız Süleyman(ö. 1339/1921) gibi mânevî şahsiyetler Keşfi camiinde imam hatiplik görevi yapmıştır.⁶⁸

2.6. Niksârî Nisbeli Diğer Âlim Mutasavvıflar

Celvetiyye tarikatının Niksar'daki temsilcisi Keşfi Osman Efendi'nin vakıf kayıtları, bölgenin ekonomik ve sosyal tarihine ışık tutmaktadır. Bunun yanı sıra, Niksar'da yetişmiş ancak haklarında sınırlı bilgi bulunan diğer âlim mutasavvıflar da bu mirasın önemli parçalarındandır. Şimdi, bu isimlerin katkılarını kısaca inceleyelim.

⁶³ Akar, "Mevlânâ'nın Pek Bilinmeyen Dostlarından Ebu Bekir Niksârî ve Niksar Kalenderhâne Mahallesi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", 5.

⁶⁴ Eflâkî, *Menakib al-Ârifin*, 2/63.

⁶⁵ İstanbuldaki tekkede şeyh Osman Keşfi efendi, Şeyh Uzun hafız Mehmet Efendi, Mahdume Şeyh Mehmet efendi, Şeyh Ali Harputi, Es-Seyyid Mehmet Raif Efendi(ö.1307/1889), Mahdume Kamil Efendi, Kerküklü Mehmet Müstak Efendi sırasıyla irşad görevini yürütmüşlerdir. bk. Hasan Akar, "Niksar'da Medfun Şeyh Keşfi Osman Efendi ve Yaptırdığı Camii Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Danışmend Niksar Gazetesi* (Erişim 29 Ağustos).

⁶⁶ Akar, "Niksar'da Medfun Şeyh Keşfi Osman Efendi ve Yaptırdığı Camii Üzerine Bazı Değerlendirmeler" (Erişim 29 Ağustos).

⁶⁷ Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Ayvansarayî*, haz. Ramazan Ekinci (İstanbul: Buhara Yayınları, 2013), 133.

⁶⁸ Akar, "Niksar'da Medfun Şeyh Keşfi Osman Efendi ve Yaptırdığı Camii Üzerine Bazı Değerlendirmeler" (Erişim 29 Ağustos).

Bu mutasavvıflardan biri Muhyiddin Muhammed bin İbrahim bin Hasan en-Niksârî'dir (ö. 901/1495). İlmî ile âmil, erdem sahibi âlimlerdendir. Taşköprülü'nün baba tarafından büyük dayısıdır. Hüsameddin et-Tokâdî (ö. 860/1456), Yûsuf Bâlî bin Mehmed el-Fenârî (ö. 903/1497?), Molla Yegân (ö. 865/1461) ve Fethullah eş-Şîrvânî (ö. 891/1486) hocalarındandır. Arapça, matematik, kıraat, tefsir ilimlerinde kabiliyetliydi. Kastamonu'da İsmâil Bey Medresesi'nde müderris olmuştur. Tefsirde maharetinden dolayı Bayezid Han döneminde Ayasofya ve Fatih Sultan Mehmet camiinde vaazlar vermiştir. Padişah bazen bu derslere teşrif etmiştir. Tefsir dersleri hatmi bitmeden ölmek için Allah'a dua etmiştir. Hâtimesi tamamlanınca 901/1495 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Şeyh Vefâzâde'nin (ö. 896/1491) kabrinin yanına defnedilmiştir.⁶⁹ Defnedildiği yerden hareketle Zeyniyye tarikatının Vefâiyye koluna mensup olması muhtemeldir.

Taşköprülü, Hüsameddin et-Tokâdî'nin *el-Mî'e* eserinin şerhi, Kadızâde er-Rûmî'nin (ö. 844/1440) *Eşkâlû't-Te'sîs* ve *el-Mulahhas* eserlerini babasından tahsil ettiğinden babasının ise Muhammed b. İbrahim en-Niksârî'den tahsil ettiğinden bahseder.⁷⁰

Bir diğer mutasavvıf ise Halvetiyyenin Cihangîriyye koluna mensup Niksarlı İbrahim Dede'dir (ö. ?). Tasavvuf yoluna girdikten sonra Kili Kasabası'na halife tayin edilmiş ve burada tekke edinmiştir. Hasan Burhâneddin Efendi'nin (ö. 1074/1663) halifelerindedir.⁷¹

Evliya Çelebi, El-Mevlâ Niksârîzâde Muhammed Efendi'nin (ö. ?) Edirnekapı dışında, El-Mevla Niksârîzâde Mustafa Efendi'nin (ö. ?) ise Âşıkpaşa haremindedir mudfun bulduklarından bahsetmektedir.⁷²

3. Hacı Ahmet Niksârî Hakkında Bir Söyleşi

Hacı Ahmet Niksârî, 1279/1861 yılında Ordu Mesudiye ilçesi Beyseki köyünde dünyaya gelmiştir. Niksar'da ikameti nedeniyle Niksârî nisbesiyle anılmaktadır. Babası bölgenin önde gelen âlimi Yusuf Efendi (ö. ?), annesi Marziye Hanım'dır (ö. ?). İlim hayatı, babasından aldığı tahsille başlamıştır. Daha sonra İstanbul Enderun mektebinden aldığı icâzetle Niksar'a dönmüş ve burada talebelere ders vermeye başlamıştır.⁷³

Nakşibendiyye'nin Hâlidiyye koluna mensuptur. Altın silsilede "Niksârî Şeyh Hacı Ahmet bu yolda reh-nümâ oldu ki zira ol Çorûmîden alırdı feyz-i ruhan"⁷⁴ ifadeleri yer alır. Buradan anlaşılacağı üzere seyrüsülûk eğitimini Çorum'da Şiranlı Mustafa Efendi'den (ö. 1369/1950) almıştır.

İrşad görevini Çilehâne medresesinde yürütmüştür. Okuttuğu eserlere ait kütüphane talebesi Sait Tahmiscioğlu (ö.1385/1966) vesilesiyle günümüze kadar ulaşmıştır. 1326/1910

⁶⁹ İsmüddin Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi Taşköprülüzâde, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fi Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye Osmanlı Alimleri*, haz. Muhammet Hekimoğlu, ed. Derya Örs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 440.

⁷⁰ Taşköprülüzâde, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, 44,180.

⁷¹ Özköse, "Tokat'ta Tasavvuf Kültürü", 3/92; Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 173.

⁷² Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 1/184,191.

⁷³ Akbak, *Niiksarlı Hacı Ahmet*, 17,20.

⁷⁴ Akbak, *Niiksarlı Hacı Ahmet*, 76.

yılında başladığı Yağlıbasan'daki⁷⁵ müderrisliğini medrese kapanıncaya kadar sürdürmüştür. Ayrıca Niksar Ulucami kürsü şeyhliği görevini de üstlenerek halka ve ilim talebelerine irşad görevinde bulunmuştur.⁷⁶

Hacı Ahmed, Kur'ân ve Sünnet ekseninde yaşayan, yaratılana yaratandan ötürü merhamet eden, insanlara İslam'ın irşadını görev bilen müşîd-i kâmillerdendir. Şahit olmadığı olaylara dair ilhamları, yangını bir kağıt parçası ile söndürmesi, rüyada ilahî ikazlara sebebiyet vermesi gibi kerametleri halk içinde anlatılan menkıbelerdendir.⁷⁷

15 Mayıs 1919'da İzmir'e Yunan askerlerinin çıkartma yapmasının ardından Niksar'da Redd-i İlhak Cemiyeti⁷⁸ kurulmuştur. Cemiyetin başkanı Hacı Mahir, belediye binasının balkonunda halka hitap ederken aralarında imam, müftü ve idarecilerin bulunduğu altı kişiden biri Hacı Ahmet Efendi'dir. Hacı Ahmet'in miting konuşmasının bir kısmında şu ifadeler yer alır: "Eli silah tutanlar, yediden yetmişe bütün Niksar halkı, haydi Kuvâ-yı Millîye'ye destek olun. Kalplerde dua, ellerde tesbihle bugün silahları kavrayın, ne duruyorsunuz cephelere koşun. Âlem-i İslâm'ın son kalesi Türkiye düşmesin." Bu sözler halkta büyük infiale sebebiyet vermiş, istiklal mücadelesini perçinlemiştir.⁷⁹

1925 yılında çıkan kanunla şeyh, derviş gibi ünvanların kullanımı yasaklanmış, tekke ve zâviyeler kapatılmıştır. Bundan dolayı tarikat ile ilgisi olan şahıslar muhtelif sebeplerden dolayı takibata uğramışlardır. Hacı Ahmed'de bu şahıslardan biridir. Takibata uğrayıp Tokat Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Neden yargılandığı bilinmemekle birlikte, tasavvufi faaliyetleri veya şapka kanununa muhalefet etmiş olması muhtemeldir. Kısa bir süre cezaevinde kalmış, ardından tahliye edilmiştir.⁸⁰

Ölümüne yakın Çorumlu Hacı Faik Efendi'ye (ö. 1369/1950) ve İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak'a (ö. 1388/1969) hilâfet vermiştir. Bu isimlerin dışında Abdullah Karahan (ö. ?), İverönlü Muttalip Efendi (ö. ?) ve Kirazoğlu Mehmet Efendi (ö. 1446/1997) Hacı Ahmet'in tanınmış müridlerindedir. Niksar, Tokat, Gümüşhâne, Bayburt, Çorum, Trabzon ve Erzincan illerinde müridleri bulunur. İrşad makamını İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi'ye devreder. 15 Ekim 1935'de Karşıbağ Mahallesi'ndeki evinde vefat eder.⁸¹ Türbesi Melik Gazi Kabristanlığı'nda bulunmaktadır. Niksar halkının ruhanî ulularından kabul edilmiş, bir caddesine adı verilmiştir.

Niksar'ın tasavvufî geleneğinde derin izler bırakan isimlerden Hacı Ahmet Niksârî'dir. Onun hayatına ve mirasına dair bilgiler, torunu Mehmet Atalay Karahan ile yapılan söyleşi

⁷⁵ Osmanlı Devleti'nin ilk müderrislerinden Davûd-i Kayserî(ö.751/1350) Niksar Yağlıbasan medresesinde tahmini 1313-1314 yıllarında eğitim görmüştür.Burada İbn Sertâk'tan(ö.728/1328) matematik ve astronomi ilmini tahsil etmiş el-İkmâl fi'l-hendese kitabını istinsah etmiştir. bk Akbak, *Niiksarlı Hacı Ahmet*, 25.

⁷⁶ Akbak, *Niiksarlı Hacı Ahmet*, 20-22,69.

⁷⁷ Akbak, *Niiksarlı Hacı Ahmet*, 37,59-65.

⁷⁸ 1913 Kırım ve 93 Harpleri sonrası Kafkasya ve Balkanlar'dan, 1917 Kosova'dan, 1924 Mübadelesi ile Selanik'ten göçmenler Niksar'a yerleşmiştir. Milli Mücadele yıllarında Redd-i İlhak Cemiyeti burada kurulmuştur. bk. Bostan, "Niksar", 33/121.

⁷⁹ Akbak, *Niiksarlı Hacı Ahmet*, 46-49.

⁸⁰ Akbak, *Niiksarlı Hacı Ahmet*, 49.

⁸¹ Akbak, *Niiksarlı Hacı Ahmet*, 19,116-121.

ışığında daha da netleşmektedir. Niksar Çilehâne Cami'de gerçekleştirdiğimiz Hacı Ahmet Niksârî'nin torunu Mehmet Atalay Karahan ile 11 Ocak 2025 tarihli Hacı Ahmet Niksârî ve tesir halkası konulu söyleşiyi aktarmaya çalışacağız.⁸²

Muhterem hocam ilk önce hayat hikayenizden başlamak istiyoruz. Nerede, kaç yılında doğdunuz, mesleğiniz, anneniz, babanız, kısaca kimliğiniz konusunda bizi bilgilendirir misiniz?

Evet, muhterem hocam! Ben 20 Nisan 1947 Niksar doğumluyum. Hacı Ahmet Niksârî Hazretlerinin öz torunuyum. Babamın adı Mehmet Faik Efendi, annemin adı Seher'dir. Bizim soyumuz Mesudiye'ye bağlı Beyseki köyüdür. Dedemiz Niksar Serenli kasabasında Sündüz Hanım'la evleniyor. Mehmet Faik ve Hilmi adında iki evladı oluyor. Genç yaşında vefat eden Hilmi'nin Mehmet Faik Efendi adında bir oğlu oluyor. Mehmet Faik Efendi'nin beş çocuğu oluyor: Cemil, Türkan, Leman, Ahmet Ertuğrul Karahan ve bendeniz Mehmet Atalay Karahan. Babam vefat ettiğinde ben beş yaşındaydım. Niksar'ın Karşıbağ mahallesinde ikamet etmekteyiz. Niksar Belediyesi Su İşleri'nde ve Tokat Müze Müdürlüğü'ne bağlı tarihi eserleri koruma memurluğunda 25 sene hizmetten sonra emekli oldum. Şu anda Niksar'da ikamet etmekteyim. Bugüne kadar çeşitli ticarî işlerle uğraştım. İki ulusal gazetede araştırma tanıtım müdürlüğü ve reklam müdürlüğü yaptım. Yeşil Niksar gazetesinde yazılar yazdım. Niksar'la ilgili sekiz tane kitap yazdım. Yayınlarımdan birkaçı Millî Kütüphane'de bulunmaktadır. Yedi tane eserim Kültür Bakanlığı arşivinde yer alır. Bakan ve müsteşarlar bu katkımdan dolayı tarafıma teşekkür mektubu yolladılar. Son nefesime kadar Allah yolunda, vatan millet aşkıyla memleket sevdalısı olarak dinî ve millî konularda çalışmalar yapacağım. Nenelerimiz Yıldızlar, Memükler ve Sündüz Hanım'dan Hacı Ahmet Efendi'ye intikal eden arazilerimiz var. Onun için babam daha çok ziraat ile meşgul oluyordu.

Dedeniz vefat ettiğinde henüz dünyaya gelmemiştiniz. Bu durumda, onun hayatına dair bilgileri hangi kaynaklardan edindiniz?

Dedem hakkındaki bilgileri daha çok akrabalarımın, aile büyüklerimden, dedemizi görüp bize kadar intikal eden halifelerinden, müridânından öğrendiklerimi aktaracağım. Bu bilgilerin bir kısmı derlenip toplandıktan sonra Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi'nde Dr. Muhammed Yusuf Akbak'ın *Niksar Şeyhi Hacı Ahmet Efendi* isimli eserinde yayınlandı.

Daha önce dedenizi rüyanızda gördünüz mü?

Bir siyasi olaydan dolayı 1970'li yıllarda Ankara Merkez Cezaevi'ndeydim. O cezaevinde Muhsin Yazıcıoğlu rahmetliyle aynı koğuşta beraber bulunduk. O günlerde ben şöyle dua ederdim: “Allah'ım ben iyi bir kul değilim, günahkârım. Ama dedem Hacı Ahmet Niksârî Hazretleri'ni İslam'a, Müslümanlara hizmet eden, Allah yolunda daima ibadet ve zikirle meşgul olan bir mürşid-i kâmil olarak anlatırlar. Onun yüzü suyu hürmetine benim kabahatim, suçum yok; ben buraya düştüm. Buradan tez elden kurtulmamı nasip et” diye yalvardığım zamanlar olmuştu. Bu duanın neticesinde rüyamda dedemi gördüm, akabinde ilk mahkemede, mahkeme

⁸² Konu bütünlüğü gözetilerek düzenlenmiş halidir.

başkanları bizi dinledikten sonra benim tahliyeme karar verdiler. Neticede mahkemeden beraatle çıktım, ceza almadım.

Hacı Ahmet Niksârî'nin Vâizlik, İmam Hatiplik, Mürşidlik gibi mânevî görevlerinden kısaca bahsedebilir misiniz?

Dedemiz memleketi Beyseki köyünde tanınan bir sülaleye sahiptir. Kahraman, İslam'ı yaşayan âlim hacılardan Sarı Ali oğullarından Yusuf Efendi, dedemin babasıdır. Dedem Kur'ân eğitimini babasından öğrenir. Beyseki'deki âlimlerden ders alıyor. Büyük dedem, dedemi 14-15 yaşlarındayken kardeşi Ömer Efendi ile Enderun'da okuması için İstanbul'a gönderiyor. 26 yaşına kadar İstanbul'da devrin tanınmış âlimlerinden İslamî ilimleri öğreniyor. Daha sonra Niksar'a gelip bir müddet Çilehâne camiinde Niksarlı çocuklara dersler veriyor. Çorum'da devrin büyük meşâyihlerinden Mustafa Rûmî Hazretlerine intisap ediyor. Orada tasavvuf icâzetnâmesini alıyor. O zamanlar şeyhi müridlerine memleketlerine gitmesi için izin veriyor. "Gidin memlekete, burada çok kaldınız. Memleketin havasını alın, büyüklerinizi, akrabalarınızı ziyaret edin gelin. Gelirken de Ahmet, bizim bu dergâha bir tane balta getirin. Oranın baltaları meşhurdur." diyor. Dedemiz de arkadaşlarıyla Niksar'a geliyor. Buradan da bir balta yaptırıyor. Arkadaşlarıyla Çorum'a gidiyorlar. Çorum'a varınca günlerce hayvanlar üzerinde gittiklerinden tabii yorgun ve bitaplar. O zaman motorlu araçlar yok. Çok yorgun bir şekilde Çorum'a varıp oradan bir faytona biniyorlar. Faytonda çalgılarla dergâha, Mustafa Rûmî'nin yanına ulaşıyorlar. Dergâhtan içeri girince Mustafa Rûmî Hazretleri Hacı Ahmet Efendi ve arkadaşlarını azalıyor. "Siz edebe niye riâyet etmiyorsunuz? Şeyhinizin kapısına böyle, faytonlarla mı gelinir? Hadi bakayım geri gidin" diyor. Bu hala dergâhlarda anlatıla gelir.

Dedem Anadolu'da ilk kurulan Türk İslam Medresesi Yağlıbasan Medresesi'ne başmüderris olarak 150 kuruş maaşla atanıyor. Medresedeki memuriyeti ile ilgili belgeler Sadık Albayrak'ın kitabı Son Devrin Osmanlı Uleması eserinde mevcuttur.

Dedemiz Yağlıbasan Medresesi'ndeki görevinden ayrılınca kardeşi Ömer Efendi müderris oluyor. Ayrıca Ömer Efendi Niksar'da müftülük, vaizlik de yapıyor. Ömer Efendi'nin soyundan tanınmış isimler vardır. Ankara Hukuk Fakültesi'nde Prof. Dr. Avni Zarakolu, Adalar, Fatih, Eminönü Kaymakamı Ragıp Zarakolu, Dr. Tefik Zarakolu bu isimlerdendir.

İlmi hayatının yanında dedenizin günlük hayatı nasıldı? Merak ediyoruz birazda bundan bahsederseniz...

Dedemiz cuma namazlarına yaşlı haliyle zor yürürdü. Camiye gelip görevini yapıp eve döndüğünde bazen ağlardı. "Atla geliyoruz, nice karıncaları, böcekleri ezdik. Ben bunun hesabını nasıl verebilirim?" derdi. Çok yumuşak kalpli bir mürşitti. Evinin önünde bahçenin üstünden bir gülü kopartmaya kalkan bir müridi azarlayıp, "Sakın bir bitkinin yaprağını, dalını, çiçeğini kesme, kopartma. Onlar da bir can taşıyor. Onların da güneşe, yıldıza bakmaya, yağmurdan faydalanmaya, üzerine kelebekler, kuşlar konmaya hakkı vardır. Sakın bir cana kıymayın." derdi. Evindeyken hayvanların karnı doyurulmadan aile efradını yemeğe oturtmazdı.

“Kedilere, köpeklere varana kadar onların yemeklerini verilecek, sonra biz yemeklerimizi yiyeceğiz.” derdi. Mesela, “Cuma tatil günüyse sadece insanlara değil, hayvanlara da tatil olmalı. Onlar çalıştırılmayacak, onların sırtlarına yükler yüklenmeyecek.” derdi. Kat'i surette eleştiri ve gıybeti sevmezdi. Gıybet hakkında, “Gıybette dili muhafaza etmek gibi, kalbi de muhafaza etmelisiniz. İçinizden dahi böyle bir şey geçtiyse hemen tövbe istiğfar edeceksiniz, bunun kefaretinin ödemenin gayreti içinde olacaksınız.” diye tembihatlarda bulunurdu. Zinanın yeryüzünden kalkması için bütün büyüklerin bununla mücadele etmelerini tembihlemişti. Daima nikâhı öğütler, hak ve hukuk üzerine, aileleri incitmeden, onların helalliklerini alarak, mutlu bir şekilde başlanmasını öğütlerdi. Mızraklı ilmihali, namazların tadil-i erkanla kılınması, temizlik, namazların sünnetlerine riayet etmelerini, duha, evvâbin, teheccüd, tesbih namazlarını, nafîle namazlarını ihmal etmemelerini ama önce farzdan asla taviz vermeden uymalarını isterlerdi.

Niksar'ın en büyük kütüphanesi dedemin kütüphanesi diye bilinirdi. Ben daha beş-altı yaşındayken odamızdaki büyük dolaplarda dedemin kitapları vardı. Niksar müftüsü, babam vefat ettikten sonra “Hacı Ahmet Efendi'nin ilmi gizli kalmasın, kitaplar zayi olmasın.” diye Prof. Dr. Hüsrev Subaşı'nın babası İbrahim Subaşı'na veriyorlar. Ben İbrahim Subaşı'nın merkezlerle evin önüne geldiğini, bu kitapları toplayıp, hayvanlara yükleyip götürdüğünü biliyorum. Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'a Kur'ân-ı Kerim öğretip ders veren kişiden bahsediyoruz. İstanbul ziyaretimde kütüphanenin büyük bir bölümünü Niksar müftüsü Said Efendi'den aldığını o da doğruladı. “İstanbul'a getirdim ve bütün Müslümanların hizmetine bu eserleri sunduk.” dedi.

Dedemiz de üretmeyi sever. Tarlalarında afyon ekmişler. Beysekideki geleneği devam ettirerek arıcılık da yapıyor. Babam da bu geleneği devam ettirmiş. Bizim evin üstünde kara petekler vardı, ballar yapılırdı.

Niksar'da dedemin çok sevilmesinin sebebi biraz da şudur: Dedem, Anadolu'nun emperyalist devletleri tarafından işgali esnasında, millî mücadele yıllarında Niksar'da hükümetin önüne halkı topluyor. Hacı Ahmet Efendi konuşma yapılacak deniyor etrafta. O gün minarelere siyah bayraklar asıyorlar, müezzinler çıkıp ilan ediyorlar. Bütün millet evlerinin önüne çıkıyor. Köyler, kentler hep dolu. Orada Redd-i İlhak Cemiyeti lideri Hacı Mahir Efendi ve arkadaşları, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti ve Kuvâ-yi Millîye Teşkilatı'na ateşli bir konuşma ve dualar yapılıyor. Halk bu konuşmayı coşkun bir şekilde alkışlıyor, dualar ediyordu. Dedem, “Bugün bir elinde tespit, bir elinde silahınız, millî orduya katılacaksınız. Harîm-i ismetimizi, Yunan'a, Rus'a, işgal devletlerine dokundurtmayacaksınız. Herkes millî mücadeledeki yerini alacak.” sözleriyle yediden yetmişe herkesi cepheye çağırıyordu. Bu da çeşitli gazetelerde yayınlanıyor. ‘Bu işgalden vazgeçin’ diye Amerika'daki Wilson'a telgraf yazılıyor. Akabinde yıllar geçiyor, mürşidi Mustafa Rumi Efendi vefat ediyor. Sağlığında ona halifelik icâzetini verdiği için Karşıbağ'daki üç-dört katlı evde dergâhını kuruyor. Yetiştirdiği müritler, Karadeniz'e, Of'a, Kastamonu'ya, Tosya'ya, Gümüşhane'ye, Şiran'a ve Erzincan'a yerleşiyor.

Dedemizin üç evliliği oluyor. Hanımlarından biri vefat ediyor. Evlatlarından birisi dergâha öteberi getirirken eşkiyalar pusu kuruyorlar ve öldürüyorlar. Yani acı tatlı olaylar da yaşıyor. Fakat Niksar ve Tokat'ta çok itibar gören, sevilen bir âlim, mânevî ululardan sayılıp benimseniyor. Halkın zor günlerinde ilk müracaat ettikleri, kapılarını çaldıkları insan dedemiz oluyor.

Tarikat silsilesinden günümüze ulaşan müridleri var. Bunlar desteğini hiç esirgemedi bizden. Aklımda kalan müridleri Erbaa'dan İverönlü Muttalip Efendi, Ordu'dan Kirazoğlu Mehmet Efendi, Beşikdüzü tarafından Mustafa Erenler, Şiran'dan Mustafa Efendi, İsmail Hakkı Efendi, Çorum'dan Hacı Faik Efendi, Çorum Alaca'dan Hacı Ebu Bekir Efendi, Tosya'dan Mehmet Şerdikçe Efendi, İskilip'ten Zeynel Abidin Efendi, Tokat'tan Mustafa Efendi, Sivas'tan İhramcızâde.

Dedem takibata uğramış, İstiklal mahkemelerinde, Tokat ağır cezada yargılandı. Dedem oraya kadar götürüldü, zincirlere vuruldu, cezaevine atıldı, orada da bir gece sabahlara kadar ibadet etti. Ağır ceza reisi gece çok korkunç bir rüya gördü. Sımsıcak sular içinde kaldı, hanımını uyandırdı. Rüyasında tabii bir takım şeyler görmüş ki, ertesi gün mahkeme olağanüstü toplandı ve dedemiz cezaevinden salındı.

Dedem 15 Ekim 1935'de vefat ettiğinde kardeşi Müderris Ömer Efendi cenazesini yıkıyor, namazını kıldırıyor. Mahşeri bir kalabalık oluyor. Her taraftan insan geliyor. Bütün Niksar halkı cenazeye katılıyor. Dedemiz sağlığında “Melik Gazi Hazretleri'nin türbesinin karşısına gömün.” diye vasiyet ettiği beyan ediliyor. Oraya defnediyorlar. On iki sene geçince şeyhlerinin mezarını yapmaya Çorum'dan müridler geliyorlar. Ailemizden de müsaade istiyorlar. “Bize mezar yapılsın diye bir vasiyette bulunmadı. Ama arzularınız var. Yaptırın.” diyor. On iki sene sonra mezar açılıyor ve cenazenin kefeni dahi solmamış bir vaziyette görülüyor. “Bu vaziyette efendiyi aile görsün” diyorlar. Cesedin büsbütün bir vaziyette olduğuna şahit oluyorlar.

Hocam, dedenizin hapishânedeydi yattığından bahsettiniz. Neyden suçlandığı hakkında bir bilginiz var mı?

İrtica faaliyetleri deniyor fakat bir açılımı yok. Başlarda dergâh basılıyor, mahalle muhtarı Hacı Soğuklar'ın Recep Ağa geliyor dergâha “Efendi Hazretleri jandarma komutanlığından haber aldım. Bugün dergâh basılacak, tedbirli olun” diyor. Bu baskınlar yapılıyor. Herhangi bir şey bulamıyorlar. Mahkemeye çıktığında “Siz şeyh misiniz? Bütün milleti toplayıp hükümete, düzene karşı bir girişiminiz mi var?” şeklinde sorular soruluyor. Dedem “Biz zararlı hiçbir şey yapmıyoruz. Biz dergâhta namazımızı kılıyoruz. Allah'a ibadet ediyoruz. Bizim vatana, millete bağlılığımız var. Allah'a karşı görevimizi yapıyoruz. Bugüne kadar bizim zararlı hiçbir faaliyetimiz olmamış. Asla da olmayacak. Biz Müslümanlığın vecibelerini yapıyoruz. İnsanların faydalı insan olmalarını diliyoruz. Bize büyük bir unvan vermeyin. Biz şeyh, kutup, gavs değiliz. Ben biçare İslam hacısıyım. Ben bu anlattığım hizmetleri yapıyorum. Kendimize bir şeylik, üstünlük, bir büyüklük vermektan Allah'a sığmırım” diyor.

Dedeniz'in Niksarda açık havada yaptığı sohbetlerle biliniyor. Bu açık hava sohbetleri Niksar'ın hangi bölgelerinde geçiyor?

Dedemiz açık hava sohbetlerine çok önem verirmiş. Ben Sivas'ta İhramcızâde'yi ziyaret ettiğimde de dervişlerine "Bugün açık hava toplantısına gideceğiz." demişti. Dedem de açık hava sohbetlerini Esmâ-ül Hüsna, Cenab-ı Allah'ın Cemâl ismi üzerine yaparmış. Özellikle Mayıs ayında dergâha yakın Harmancık mıntıkasında papatyaların, menekşelerin bol olduğu geniş bir yer var. Açık hava sohbetlerini özellikle orada yaparmış. Cemâl ismine yönelik Allah'ın büyüklüğü, yaratması ile ilgili sohbetler verirdi. Allah'ın insanı en güzel şekilde yarattığını, bu güzellikleri insanlara bahsettiğini ve insanların da Allah'a en güzel şekilde iman edip kulluk yapmalarını anlatırdı.

Konuşmanızda dergâhdan bahsettiniz. Bu dergâh şu anda ayakta mı? Nerede bulunuyor?

Dergâh 1939 depreminde yıkılmış. Ahşap bina dört katlıymış. Bunun bir katı dergâh olarak kullanılıyor. Dergâh yirmi dört saat faaliyette olup, yurdun her tarafından gece gündüz dervişler, müridler geliyordu. Tabii burada kalıyorlar, yatıyorlar, dersler veriliyor, zikirler yapılıyordu. Karşıbağ Mahallesi, Meltem Sokak numara 24'te bulunuyor. Dedem ve babam vefat edince, ahşap evin yerine ben iki katlı ev yaptırdım. Yanında bizim doğup büyüdüğümüz ahşap ev var. Bahçelerimiz duruyor. Müridân bazen dedemizin mezarını ve evlerimizi ziyarete gelirler. Şu anda hayatta olan, doksan beş doksan altı yaşında Kastamonu, Çevlikçe'deki Mehmet Çevlikçe Efendi, Niksar Belediye Reisi Duran Yadigar ve bazı dervişler hanımlarıyla ziyarete gelip evimizde konakladılar.

Merhum hocamızın görev yaptığı, şu an içinde bulunduğumuz cami Mevlevîlerin çilehânesi olarak biliniyor. Eskiden alt katı Mevlevî Tekkesi olarak kullanılıyordu. O dönemde Mevlevî var mıydı? Veya o dönemde başka tarikatlar var mıydı? Eğer varsa, Hacı Ahmet'in bu tarikatlarla ilişkisi ne düzeydeydi?

Dedemizin İstanbul'dan döndüğünde ilk görev yaptığı yer bu cami oluyor. Bu caminin önünde bir peykede oturur, bu memleketin çocuklarına Kur'ân-ı Kerim okumayı öğretirmiş. Belki bir müddet burada yatıp kalktığı, çilehânede dersler verdiği beyan edilmektedir. Onun için de biz günlük namazlarımızın büyük bir bölümünü burada kılıyoruz. Buralarda bir bereketlenme istiyoruz dedemizin yüzü gözü suyu hürmetine.

Niksar'da Nakşibendîler, Kâdirîler, Melâmîler, Mevlevîler varmış. Çünkü çok sayıda medrese ve zâviye var. Mesela Hacı Çıkrık, Keşfi Osman, Sunguriyye, Melik Gazi, Hacı Çabuk, Ahî Pehlivan bunlardan bazılarıymış. Fakat bu zâviye ve medreselerin tamamı yok oldu. Günümüze sadece Yağbasan medresesi ulaşabildi. Sizin dediğiniz gibi Mevlevîlerin o tarihte bulunduğu dair bir belgem yok fakat ilim irfan yuvası olması sebebiyle varlık göstermiş olmaları doğaldır, mümkündür.

Erzurumlu Emrah'ın Hâlidî müridi olduğu biliniyor. Hacı Ahmet medreselerinde ya da ders halkalarında Erzurumlu Emrah'ın divanından bahseder miydi?

Dedemizin Emrah'a sevgi ve saygısı var. Emrah, dedemizin ikamet ettiği mahallede medfundur. O mahallede asırlık çördük ağacı var. Emrah, o çördük ağacının altına gelip sazını çalıp neşv ü nemâ bulduğu, Karşıbağ'ı sevdiği beyan ediliyor. Tabi Emrah bir derviş, mübarek kisvesi olan bir insan. Dedemin dervişlerinin Emrah'a ait şu şiiri söylediklerini duyardım:

“Bakma hakaretle dervişhanlara
Köhne aba giyen ârifanlara
Vârisi Enbiya denmiş onlara
Mürde gönülleri ihyâ ederler.”

Niksar Kalesi'nde yatan Nakşî tarikatından bir derviş olan Abdullah Baba ile ünlü şair Emrah'ın arasında sıkı bir dostluk varmış. Derler ki, Abdullah Baba bir gün Emrah'a, “*Gel pazar günü buluşalım, bu son görüşmemiz olsun*” diye haber salmış. Ama o pazar günü Abdullah Baba köprüde beklerken, bir de ne görsün? Emrah'ın cenazesi meydana doğru taşınıyormuş! İşte o an anlamış ki, vedalaşmak için sözleştikleri gün, Emrah'ın son yolculuğuymuş. Halk arasında dilden dile dolaşan başka bir söylenti ise, Kadir gecesi Emrah'ın mezarına gökyüzünden bir ışık huzmesi inermiş.

Dedenizin halifelerinden İhramcızâde İsmail Toprak ile ilgili malumatınız nedir? Paylaşır mısınız?

İhramcızâde Sivas'tan iki defa Niksar'a geliyor. Dedemden icâzetnâme istiyor. İlk gelişinde İsmail Şehit “Biraz daha sabret.” diyor. İkinci gelişinde dedem icâzetnâmeyi veriyor. Sağlığında iki kez ziyaret ettiğim Darendeli Hulusi Efendi beni misafir etti, kütüphanesini gezdirdi. İhramcızâde'ye verilen icâzetnâmenin kendisinin özel kütüphanesinde olduğunu söyledi.

Dedemizden intikal eden Sivas grubundan Hulusi Efendi'nin oğlu Hamideddin Ateş Efendi, dergâhlarıyla en büyük faaliyeti yürüten koldur. Türkiye genelinde yayınlarıyla, kitaplarıyla, akademik ve kültürlü insanlarıyla Anadolu'nun muhtelif yerlerinde faaliyetleri bulunuyor. Günümüzde dahi dört-beş yerde dedemden sonra halifeleri veya icâzetnâme verdiği müridleri vasıtasıyla bu hizmetler Allah için yürütülüyor. Bu hizmetlerde Allah aşkı, nefis tezkiyesi, devletine, milletine bağlılık, güzel bir mümin olmak vardır.

Halifelerinden Çorumlu Hacı Faik Efendi'ninde ismi geçti. Onun hakkında da birkaç malumat verebilir misiniz?

Çorum'da Hacı Faik Efendi'nin soyu orada meşhur Arıklar ailesidir. Dedemden sonra Çorum'da şeyhlik makamını o yürütüyor. Daha sonra sırasıyla İskilipli Zeynel Abidin Efendi, Alacalı Hacı Mustafa Efendi ve Tosalı Mehmet Çevlikçi Efendi postnişin oluyor. Gümüşhane tarafından Hacı Mustafa Efendi, Ordu tarafından Kirazoğlu Mehmet Efendi tarikatı devam ettiriyor. Kirazoğlu Mehmet Efendi'den sonra bir kolu Fatsa'da Cemal Efendi, bir kolu Aybastı'da Kızılotlu Efendi ile devam ediyor. Ayrıca Kızılotlu Efendi'nin Niksar Dereçay'da dergâhı var.

Darendeli Hulusi Efendi'ye ziyaretinizden bahsetmiştiniz. Bu ziyarette yaşananları paylaşabilir misiniz?

İki kez ziyaretine gittim. İlk gidişimizde Karacaörenli Osman Efendi, Ali Efendi ve Niksarlı bir grupla gitmiştik. Sivas Ulu Cami'nin önündeki şadırvanda abdest alırken beni takdim ettiler. Eline uzandım, elini öptüm, beni iki eliyle kucakladı, elimden tuttu, beraber Ulu Cami'ye indik. Ulu Cami'de beraber namazı kıldık, namazdan sonra yine beni bırakmadı. Elimden tuttu, Ulu Cami çıkışında faytona bindik, ellerini omuzuma attı. Hizmetkârı Reşadiyeli İsmail de vardı. Beni dosdoğru Siva'sta Çorapçı Hanı oteline götürdü, dergâhı oradaydı. Şen Mehmet isimli dergâha bakan bir derviş çayları ve yemekleri yapardı. O yemeğin lezzetine doyamadım. İkinci ziyaretimde bana torunlarından gelen mektupları okuttu. Bir torunu askerdeymiş. Niyazi Mısırî'nin kitabını hediye etti. "Ben buradan askere gidiyorum, duanızı beklerim," dedim. Bir miktar parayı harçlık verdi. Oradan da askere gittim, sağ salim askerliğimi de yaptım.

Biraz da Hacı Ahmet Niksârî'nin mânevî evladı Abdullah Karahan'dan bahsedebilir misiniz?

Evlatlık olarak alınan Abdullah Efendi, yıllarca Hacı Ahmet Efendi'ye evladından daha çok hizmet ediyordu. Ona en büyük hizmeti yapan müridiydi. Dedem, soyadı kanununda soyadını verdiriyor. Çocukluktan beri bizden kopmayan evin bir çocuğu gibiydi. Hanımı ile birlikte dedemin Melik Gazi'deki türbesinin ayak ucunda defnediliyor. Mezar yapılmasını istemiyor. Hanımıyla birlikte dedemin türbesinin yanında defnediliyor. Dedemin, dergâhın bütün işlerine, bağ ve bahçelere bakan oydu. Dergâha yiyecekler getirir, dervişlerle, misafirlerle ilgilenirdi. Dedemi katırla, atla yaylalara götürür, camilere vaazlar için götürüp getirirdi. Dedemin hastalığında, ölüm anında hep başucundaydı. Dergâhın bu nev'i işlerini yaptığı için pek bir şey öğrenemedik ondan. Dedemin takibata uğramasını, hapse atılmasını, dedemizin oğlunun vurulmasını köy ve şehirdeki özel anıları anlatırdı. Dedemin derviş ve halifelerinden haber verirdi. Dervişler de ona ölünceye kadar sahip çıktılar.

-Hocam, sizi yorduk; değerli vaktinizi ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Sonuç

Çalışmamız boyunca Niksar'ın tasavvufî mirasını ve bu mirasın toplumsal etkilerini detaylıca inceledik. Bu bağlamda, Anadolu'nun tasavvuf dinamiklerinden tekke ve zâviyelerin Niksar özelindeki fonksiyonlarını ortaya koymaya çalıştık. Niksar'ın tasavvufla tanışması 13. yüzyıla rastlar. Moğol hakimiyetine direnen dervişler, Niksar gibi uç bölgelere çekilmiş ve irşad görevini üstlenmiştir. Burada yaşayan dervişlerin maddî ve mânevî destekleri ile halkın önderleri pozisyonunda oldukları anlaşılmaktadır. Bölgede yaşayan dervişler, sınır bölgelerinden Karadeniz coğrafyasını etkilemiştir. Niksar, dervişlerin tebliğine, irşadına, imarına şahitlik etmiş, mâna ordusunun bir üssü konumundadır. Başta ahîler olmak üzere dervişler, ekonomik faaliyetleri ile toplumu canlandırmış, sosyal ve siyasi sorunlarda daima halka moral vermiştir. Dervişler, doğal âfetlerin bıraktığı hasarları gidermede büyük rol oynamıştır. Gaza ve fetih faaliyetlerine bizzat katılmış veya halkın moral ve motivasyonunu artırmıştır. Halka hizmet etmeyi kurdukları vakıflar sayesinde istikrara kavuşturmuşlardır. Bu faaliyetlerinden dolayı siyasi iktidarın desteğini kazanmışlardır. Anadolu'nun her bölgesinde olduğu gibi Niksar'da

yaşayan dervişler hakkında da menkıbeler anlatılmaktadır. Ahî Pehlivan ve Hacı Ahmet Nîksârî bu dervişlerdendir.

Nîksar'daki mahalle yapılanmasının merkezinde yer alan tekke ve zâviyelerin bazıları, zâviyenin kurucu şeyhleri, bazıları ise devlet ricâlinin desteği ile kurulmuştur. Nîksar'da yer alan zâviyelerde yemek ikramı, temizlik, atların bakımı, konaklama, eğitim hizmetleri gibi hizmetler verilmekteydi. Fakat burada bulunan tekke ve zâviyelerin tamamı, doğal âfetler sebebi ile varlığını devam ettirememiştir. Nîksar ahîlerinin daha çok dericilik ve terzilikle meşgul oldukları ve Evhâdiyye Tarikatı'na mensup oldukları anlaşılmaktadır.

Yapılan bölge araştırması neticesinde mutasavvîf olmaları muhtemel evliya türbeleri ziyaret edilmiştir. Buna göre, Nîksar Delicek köyünde Anadolu Alperenlerinden olduğu düşünülen Mühür Kesen türbesi ve Harmancık'ta Garip Evliya türbesi bu türbelerdendir. Erbaa Ekser köyündeki Nakşibendi tarikatından Muhammed Bahrullah Eksalî'nin müridlerinden Deli Mehmet olarak tanınan Şeyh Mehmet Efendi'nin (ö. 1921) Bideze köyü kabristanlığında medfun olduğunu öğreniyoruz. Ayrıca, Yarbaşı köyü kabristanlığında seyyid mezarları ile karşılaşıyoruz. Bazı araştırmalarda iddiaların aksine, Işık Tekkesi'nin günümüze ulaşmadığını ve Keşfi Osman Efendi'nin türbesinin Nîksar'da değil, İstanbul Beyoğlu'nda olduğunu saptıyoruz.

Çalışmamız boyunca Nîksar'ın tasavvufî mirasını detaylıca ele almaya çalıştık. Ancak, bu alandaki araştırmaların sınırlı olması nedeniyle bazı noktaları çıkarımlarla tamamlamak durumunda kaldık. Bu durum, konunun gelecek çalışmalarla daha da derinlemesine incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Nîksar'da tasavvufî hayat ve bölgede yaşayan her bir mutasavvîf akademik araştırmaya muhtaçtır. Sonuç olarak, bir dönem İslam topraklarına başkentlik yapmış, ilim yurdu bu şehrin tasavvuf mazisi araştırmacılarca aydınlatılmaya muhtaçtır.

Hakem/Peer-review: Çift Taraflı Kör/Double Blind.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

İntihal/Plagiarism: Bu makale özel bir yazılımla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir./This article has been scanned special software. No plagiarism detected.

Finansman/Funding: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır./The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions:

Yunus Yangın (%100)

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir./The author(s) has no conflict of interest to declare.

ORCID

Yunus Yangın, [0009-0008-1527-545X](https://orcid.org/0009-0008-1527-545X)

Kaynakça

Açıknel, Ali. "Tokat Şeyh Pir Havend Zaviyesi Vakfı 1453-1839 Va Çöregibüyük Köyü Türbesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 85 (2018), 103-125.

Akar, Hasan. "Mevlânâ'nın Pek Bilinmeyen Dostlarından Ebu Bekir Niksarî ve Niksar Kalenderhâne Mahallesi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme". *Danışmend Niksar Gazetesi*. 24 Ekim 2013. <https://www.niksardanismend.com/yazarlar/hasan-akar/mevlnanin-pek-bilinmeyen-dostlarindan-ebu-bekir-niksar-ve-niksar-kalenderhne-mahallesi-uzerine-kisa-bir-degerlendirme-2/156/>

Akar, Hasan. "Nevahi-i Erbaa'da Tarihten İzler, Ahi Nahcivanî Vakfı-Silahtar Ömer Paşa Camii" Eseri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme". *Danışmend Niksar Gazetesi*. 17 Haziran 2022. <https://www.niksardanismend.com/yazarlar/hasan-akar/nevahi-i-erbaada-tarihten-izler-ahi-nahcivan-vakfi-silahtar-omer-pasa-camii-eseri-uzerine-kisa-bir-degerlendirme/2137/>

Akar, Hasan. "Niksar Mevlevihânesi ile İlgili Son Değerlendirmeler". *Danışmend Niksar Gazetesi*. 19 Temmuz 2018. <https://www.niksardanismend.com/yazarlar/hasan-akar/niksar-mevlevhnesi-ile-ilgili-son-degerlendirmeler/1438/>

Akar, Hasan. "Niksar Mevlevihânesi Üzerine". *Danışmend Niksar Gazetesi*. 19 Temmuz 2018. <https://www.niksardanismend.com/yazarlar/hasan-akar/niksar-mevlevhanesi-uzerine-6/1437/>

Akar, Hasan. "Niksar'da Medfun Şeyh Keşfi Osman Efendi ve Yaptırdığı Camii Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Danışmend Niksar Gazetesi*. Erişim 29 Ağustos. <https://www.niksardanismend.com/yazarlar/hasan-akar/niksarda-medfun-seyh-kesfi-osman-efendi-ve-yaptirdigi-camii-uzerine-bazi-degerlendirmeler-2/129/>

Akbak, Muhammed Yusuf. *Niksarlı Şeyh Hacı Ahmet Efendi*. Malatya: Nasihat Yayınları, 2. Basım., 2023.

Alandağlı, Murat. "15. Yüzyıldan 19. Yüzyıl'a Niksar Seyyidleri (Bir Tespit ve Takip Denemesi)". *Danışmendli Havzasında Tarih ve Kültür Tokat*. 286-305. Konya: Kömen Yayınları, 2023.

Ay, Resul. *Anadolu'da Derviş ve Toplum 13-15. Yüzyıllar*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.

Ayvansarayî, Hâfız Hüseyin. *Vefeyât-ı Ayvansarayî*. haz. Ramazan Ekinci. İstanbul: Buhara Yayınları, 2013.

- Bay, Abdullah. "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Niksar Kazasında Mâlikâne-Divânî Sistemi Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 25 (2016), 23-40.
- Bostan, M. Hanefi. "Niksar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/119-122. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Eflâkî, Ahmet. *Âriflerin Menkıbeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. 2 Cilt. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 2. Basım., 1973.
- Eroğlu, Eyüp. "Sempozyum Açılış Konuşmaları". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler*. haz. Ali Açikel, Samettin Başol, Murat Hanılçe, Emel Hisarcıklılar. 1/9-12. Tokat: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2015.
- Evliyâ Çelebi, Derviş Mehmet Zillî b. *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. ed. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. 10 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Fatsa, Mehmet. "15. Ve 16. Yüzyıllarda Doğu Karadeniz'de Yol Hizmeti Veren Zaviyeler Ve Derbendler". *Vakıflar Dergisi* 41 (2014), 37-66.
- Fatsa, Mehmet. "Niksar Yöresindeki Ahi Vakıflarının Karadeniz Bölgesi'nin İskanı ve İslamlaşmasındaki Rolü". *Vakıflar Genel Müdürlüğü* 39 (2013), 27-40.
- Karadayı, Osman Nuri. "Şiirlerinden Hareketle Erzurumlu Emrah'ın Tarikat Çevreleri İle İrtibatı ve İlahî Aşk Anlayışı". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 52 (2015), 215-241.
- Kazıcı, Ziya. "Ahilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/540-542. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Oral, M. Zeki. "Selçuklu Devri Vesikaları: Ahi Ahmet Nahçıvanî Vakfiyesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3-4 (1954), 57-65.
- Özköse, Kadir. "Tokat'ta Tasavvuf Kültürü". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler*. haz. Ali Açikel, Samettin Başol, Murat Hanılçe, Emel Hisarcıklılar. 3/79-102. Tokat: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2015.
- Sami, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. ed. Raşit Gündoğan vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Basım, 2012.
- Taşköprülüzâde, İsmâüddin Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi. *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye Osmanlı Alimleri*. ed. Derya Örs. haz. Muhammet Hekimoğlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Uymaz, Türkan. "Hüseyin Vassâf Bey'in Sefine-i Evliyâsı'nda Mûsikîşinas Mutasavvıflar". 1. *Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi*. ed. Mustafa Yiğitoğlu. 1084-1101. Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2018.

Yediyıldız, Bahaeddin. "Niksarlı Ahî Pehlivan'ın Dar'üs-Sulehâsi". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*. haz. Hayri Bolay, Mustafa Yazıcıoğlu, Bahaeddin Yediyıldız, Mehmet Özdemir. 281-290. Ankara: Gelişim Matbaası, 1987.

Yılmaz, Necdet. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Sufiler, Devlet ve Ulemâ*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2007.